

Een magazine over jonge docenten en hun rol in de persoonsvorming van leerlingen

Worden wie je wilt zijn

Lectoraat Wendbare Onderwijsprofessionals
Fontys Leraren Opleiding Tilburg (FLOT)
Auteur: Gerdine Velthoven
April 2022

WENDBARE LEERPROFES- SIONALS

Beste lezer,

Voor u ligt een magazine over persoonsvorming, dat ingaat op de vraag hoe jonge docenten binnen de bachelor van Fontys Lerarenopleiding Tilburg vorm geven aan de persoonsvorming van hun leerlingen. Zelf ben ik als lerarenopleider werkzaam binnen het cluster Gamma, waar ik vooral actief ben als docent *Algemene Professionele Vorming* (APV, dat bachelorstudenten binnen het curriculum voorbereidt op de pedagogiek van het lesgeven en aandacht besteedt aan de professionele vorming en het praktisch handelen van studenten) en *Onderwijskunde en Pedagogiek* voor de master en als studieloopbaanbegeleider voor onze studenten.

Binnen de bachelor zijn onze studenten dikwijls nog jong, maar hebben zij al wel de opdracht om bij te dragen aan de persoonsvorming van hun leerlingen. Deze studenten bevinden zich echter zelf vaak nog in een proces waarin zij hun identiteit ontwikkelen. Dit gegeven prikkelde mijn nieuwsgierigheid, in de zin dat ik mij afvroeg hoe zij vormgeven aan deze opdracht, maar vooral ook hoe zij dit ervaren. In een aantal artikelen neem ik u graag mee in de zoektocht die ik naar aanleiding van deze vraag ben gestart. Het magazine is in zijn geheel te lezen, maar de meeste artikelen zijn ook als opzichzelfstaand te lezen. In het magazine

is er theorie gebruikt om een kader te schetsen voor mijn activiteiten, maar de ervaringen van studenten, hun opvattingen en persoonlijke verhalen staan centraal.

Theorie speelt hierbij binnen enkele artikelen een verhelderende rol.

Veel leesplezier en een vriendelijke groet,
Gerdine Velthoven, Lerarenopleider FLOT

Dit magazine is mogelijk gemaakt door
Lectoraat Wendbare onderwijsprofessionals
Fontys Hogescholen



INHOUD

In dit magazine

04 Inleiding

Lectoraat 'Wendbare Onderwijsprofessionals'
Persoonlijke insteek en aanleiding
Centrale vraag in dit magazine

07 Wat zegt de literatuur over persoonsvorming?

Aandacht voor persoonsvorming
Wat is persoonsvorming?

09 Hoe is dit magazine tot stand gekomen?

11 De scholen

14 Portretten van onze studenten

22 Uitdagingen en successen

Wat doen studenten al?
Successen
Uitdagingen

26 Twee studenten extra uitgelicht

32 Persoonsvorming of socialisatie?

35 Persoonsvorming in de lerarenopleiding

Wat gebeurt er al binnen de lerarenopleiding?
Leerwensen van studenten

39 Hoe nu verder

Samenvattend
Wie pakt de handschoen op?

42 Bijlage 1

Dankwoord



Inleiding

Kenniskring 'Wendbare Onderwijsprofessionals'

Onderwijs is altijd in beweging. Als lerarenopleiding is het dan ook belangrijk een leidende positie in te nemen met betrekking tot de afstemming op het werkveld. Het lectoraat 'Wendbare Onderwijsprofessionals' draagt bij aan deze ambitie van de Fontys Lerarenopleiding in Tilburg (FLOT). Onder leiding van lector Quinta Kools bezocht de kenniskring in de afgelopen drie jaar een aantal scholen binnen de innovatieve onderwijspraktijk, voornamelijk gelegen in Brabant (Kools, 2019). Doel van deze excursies was het beantwoorden van onze centrale vraag: 'Hoe ziet het leraarschap in de toekomst eruit; én wat betekent dit voor het opleiden van leraren?' In de afgelopen jaren heeft de kenniskring zich een beeld gevormd van de visie en praktische invulling van toekomstgericht onderwijs. Voor de opbrengsten van de exploratie verwijs ik graag naar het artikel '*Op verkenning in eigentijds onderwijs: input voor opleiders*' (Kools, 2019), dat eerder verscheen in het Tijdschrift voor Lerarenopleiders.

Wat helder naar voren kwam tijdens onze schoolbezoeken en mij als lerarenopleider en docent-onderzoeker is bijgebleven, is de sterke focus op persoonsvorming: scholen die vormgeven aan eigentijds onderwijs hebben dit concept vaak opgenomen als belangrijk speerpunt in hun onderwijsvisie en programma.

Persoonlijke insteek en aanleiding

Vanuit mijn werkzaamheden als docent Algemene Professionele Vorming (APV, dat studenten binnen het curriculum voorbereidt op de pedagogiek van het lesgeven en aandacht besteedt aan de professionele vorming en het praktisch handelen van studenten) op Fontys Lerarenopleiding in Tilburg en met mijn achtergrond als pedagoog en voormalig docent in mbo en vmbo, ben ik bijzonder geïnteresseerd in de persoonsvorming van jonge mensen. In het tweede jaar van onze lerarenopleiding verzorg ik daarom met groot plezier bijeenkomsten over de ontwikkeling van de adolescent. Hierin komen onder meer denkers als Erik Erikson voorbij, met de ontwikkeling van de identiteit in de puberteit, en Lawrence Kohlberg met zijn opvattingen over de morele ontwikkeling van jongvolwassenen. Voltijdstudenten spreken na het volgen van deze module regelmatig hun waardering uit voor het inzicht dat zij krijgen in de onzekerheden waarmee hun leerlingen kunnen kampen. Onzekerheden die vers in hun eigen geheugen liggen of door hen nog actief doorleefd worden, aangezien zij zichzelf als adolescent herkennen in de besproken onderwerpen.

De bezochte innovatieve scholen hebben in veel gevallen voltijdstudenten van onze lerarenopleiding in hun school opgenomen. Onze studenten hebben zo binnen deze scholen een belangrijke rol in de persoonsvorming van hun leerlingen. Dit gegeven triggerde mij: aangezien veel van onze studenten adolescenten zijn, doorlopen ze zelf nog actief een proces waarin hun persoonlijkheid gevormd wordt, met alle uitdagingen en zorgen die daarbij horen. Tegelijkertijd verwacht het werkveld van eigentijds onderwijs dat onze studenten bijdragen aan de persoonsvorming van leerlingen. Hoe



kunnen zij leerlingen hierbij begeleiden terwijl ze zelf nog volop in ontwikkeling zijn? Of kan dit juist een pluspunt zijn?

Het is mijn overtuiging dat je als docent een grote invloed hebt op de persoonlijke ontwikkeling van leerlingen. Omdat ik zie dat studenten zichzelf vaak nog in een kwetsbare fase van hun identiteitsontwikkeling bevinden, was mijn verwachting dat voltijdstudenten op een andere manier invulling geven aan de persoonsvorming van hun leerlingen dan langer zittende of oudere docenten: beschikken ze wel over voldoende handvatten en zelfbewustzijn om deze belangrijke rol op zich te nemen? Mijn eigen referentiekader speelt hier uiteraard ook een rol: ik volgde de lerarenopleiding in deeltijd. Direct na het voortgezet onderwijs voelde ik mij hier nog niet krachtig genoeg voor. Ik ben me ervan bewust dat mijn eigen biografie deze verwachting mede oproept.

De hamvraag in dit magazine

Bovenstaande veronderstellingen wilde ik graag vergelijken met de realiteit, of scherper afgebakend: de ervaringen van onze studenten. Dit magazine is het resultaat van gesprekken met studenten over hun ervaringen en is dan ook geschreven vanuit dit perspectief: hun ervaringen en opvattingen staan centraal. Het doel van dit magazine is lerarenopleiders en begeleiders binnen scholen handvatten te geven om hun (jongvolwassen) studenten voor te bereiden op hun bijdrage aan de persoonsvorming van hun leerlingen. De volgende vraag staat zodoende centraal in dit magazine:

“Hoe kan de lerarenopleiding voltijdstudenten voorbereiden op hun rol in de persoonsvorming van hun leerlingen binnen eigentijds onderwijs?”

De beschreven resultaten hebben enkel betrekking op jongvolwassen voltijd-studenten van de Fontys Lerarenopleiding in Tilburg, die zich zelf nog in de adolescentiefase bevinden. Mijn persoonlijke wens is dat we vanuit de opbrengsten beschreven in dit magazine, onze studenten kunnen begeleiden in de belangrijke taak van persoonsvorming van hun leerlingen, waarmee we en hen tegelijk steunen in hun eigen vorming tot persoon en docent.





Aandacht voor persoonsvorming is een belangrijk speerpunt in innovatief onderwijs, maar op zich niet nieuw. In de geschiedenis van het onderwijs was er in toe- en afnemende zin aandacht voor deze functie van onderwijs, vaak mede in beweging met het dan heersende beeld van de mens en onderhevig aan politieke en maatschappelijke invloeden. In dit artikel volgt een kort theoretisch kader rondom persoonsvorming, met als doel de volgende vraag te beantwoorden: 'Wat houdt persoonsvorming van leerlingen binnen het eigentijds onderwijs in?'

Wat zegt de literatuur over persoonsvorming?

Aandacht voor persoonsvorming

De aandacht voor persoonsvorming is de afgelopen jaren weer in opkomst en heeft de belangstelling van scholen in het voortgezet onderwijs (Biesta, 2011; 2017). Een eenzijdige focus op de kwalificatiefunctie van het onderwijs heeft plaatsgemaakt voor een meer holistische benadering. In de voorbereiding van jongeren op de toekomst wordt ook het begeleiden van leerlingen in hun socialisatie en persoonsvorming als belangrijk doel van het onderwijs gezien (Volman, Raban, Heemskerk, Ledoux & Kuiper, 2018). In het verlengde hiervan is er in toenemende mate aandacht voor de bijdrage die scholen kunnen leveren aan de persoonsvorming van hun leerlingen; in de zin van het begeleiden van deze jongvolwassenen in het ontdekken van hun identiteit, drijfveren en interesses (Geerdink et al., 2015). Biesta (2017) ziet eveneens een toenemend enthousiasme voor persoonsvorming in onze tijd en neemt hierbij bovendien bij scholen een toenemend gevoel van verantwoordelijkheid waar voor de vorming van de leerling als persoon. Persoonsvorming is daarmee volgens hem een expliciete opdracht van ons onderwijs geworden.

Wat is persoonsvorming?

Wat is echter persoonsvorming en hoe wordt dit gedefinieerd? Ondanks de toenemende aandacht voor persoonsvorming is het niet altijd duidelijk wat er met het concept wordt bedoeld, met welk doel er aan persoonsvorming wordt gewerkt en hoe dit zich concreet manifesteert in de onderwijspraktijk (Jansen & Volman, 2020). Persoonsvorming wordt door Geerdink et al. (2015) omschreven als een ontwikkeling van de eigen uniciteit en identiteit. Het stelt het individu in staat om na te denken over wie hij is, wat hij kan en wie hij wil zijn. Verschillende begrippen worden echter door elkaar of naast elkaar gebruikt.

Naast persoonsvorming wordt er onder meer ook gesproken van individuatie en subjectivering (Biesta, 2011; 2017). Wanneer we bijvoorbeeld spreken van individuatie, een concept dat zijn oorsprong vindt in de Jungiaanse psychoanalyse, dan wordt dit gekoppeld aan de ontwikkeling tot persoon: een groeiproses, volwassen worden en je als mens realiseren dat je uniek bent ten opzichte van andere mensen. In de Engelse taal komen we de het concept 'self-efficacy' tegen in het kader van persoonsvorming, waarbij het begrip wordt verbonden aan een bepaalde vaardigheid van de leraar. Het betreft hier het ervaren bekwaamheidsgevoel van de leraar om zijn werk als leraar uit te voeren (Bandura, 1982). Hoe beoordeelt een leraar bijvoorbeeld zijn of haar self-efficacy in het differentiëren tussen leerlingen, of het aanbieden van een veilig leerklimaat?

*‘Wat houdt
persoonsvorming
van leerlingen
binnen het eigentijds
onderwijs in?’*



Jansen en Volman (2020) hebben onlangs verdere structuur aangebracht in de discussie over persoonsvorming. Zij onderscheiden twee perspectieven: het filosofisch-pedagogische perspectief van onder meer Gert Biesta tegenover het deugdetische-filosofische perspectief van bijvoorbeeld Wouter Sanderse. Biesta (in Jansen & Volman, 2020, p.52) ziet binnen zijn perspectief de mens als verantwoordelijk en handelend individu dat bewust autonome keuzes maakt binnen een onafhankelijke ruimte. Hij spreekt daarbij over de wording tot een persoon; en duidt dit zodoende aan als subjectificatie. Sanderse (in Jansen & Volman, 2020, p.52) legt vanuit zijn perspectief de nadruk op het vormende aspect: het willen stimuleren van leerlingen om een betekenisvol leven te leiden en ‘goede mensen’ te worden, bijvoorbeeld via morele vorming. Het betreft hier het versterken van ‘deugden’ als rechtvaardigheid, compassie en eerlijkheid.

In het stimuleren van persoonsvorming van leerlingen is in alle gevallen een belangrijke rol weggelegd voor de leraar, zo constateerde Philip Kohnstamm al in 1929 (in Korthagen & Nuijten, 2018, p.90). Hij ziet de leraar als wegbereider: leerlingen helpen bij hun ontwikkeling tot ‘totaal persoon’: “Door elk kind te zien als persoon (en niet als object waar kennis in moet worden gestopt) wordt deze geholpen ‘het eigenste en diepste ik’ te ontdekken”. Korthagen en Nuijten (2018) benoemen dat pedagogische vaardigheden essentieel zijn binnen deze rol. Het hebben doorlopen van een eigen actief proces van persoonsvorming door de student is hiervoor volgens hen echter een onmisbare basis.

In dit magazine wil ik de spanning tussen het doorlopen van dit proces en het al moeten uitvoeren van de persoonsvormende rol van de docent belichten.

Alle in het magazine aangehaalde betrokken scholen zijn gelegen in middelgrote gemeenten in het zuiden van Nederland. In het eigentijds onderwijs wordt onderscheid gemaakt in innoverende en innovatieve scholen (Volman et al., 2018): innoverende scholen voegen persoonsvormende en socialiserende doelen toe aan een kern van traditionele kwalificerende doelen. Bij innovatieve scholen vormen persoonsvormende en socialiserende doelen de kern van de onderwijsvisie en -missie.



Hoe is dit magazine tot stand gekomen?

*In de inleiding heeft u al kunnen lezen wat de aanleiding was voor het schrijven van dit magazine en hoe de focus tot stand kwam op de volgende centrale vraag: **“Hoe kan de lerarenopleiding voltijdstudenten voorbereiden op hun rol in de persoonsvorming van hun leerlingen binnen eigentijds onderwijs?”***

Om tot resultaten te komen is een onderzoeksopzet gevolgd. Deze vindt u in bijlage 1 bij dit magazine. Heel in het kort is er eerst gekeken naar wat persoonsvorming van leerlingen binnen het eigentijds onderwijs eigenlijk inhoudt. De indrukken die werden opgedaan uit de schoolbezoeken die vanuit het lectoraat ‘Wendbare Onderwijsprofessionals’ zijn uitgevoerd, vormden hierbij een inspiratie en zijn aangevuld met ervaringen van studenten en een verkenning van de literatuur. De studenten zelf zijn bevroegd over de verwachtingen die er binnen hun (stage)scholen zijn over hun rol in de persoonsvorming van leerlingen en welke uitdagingen en successen ze hierbij ervaren. Ook is hen gevraagd welke invloed hun eigen persoonlijke vorming heeft of had op het uitvoeren van persoonsvormende activiteiten met leerlingen. De gesprekken over de eigen persoonsvorming van studenten kregen meer diepte op het moment dat ik hen een afbeelding liet kiezen die symbool staat voor hun ideeën en persoonlijke ervaringen met betrekking tot dit concept. Tot slot is er met deze studenten gesproken over het aanbod van de Fontys Lerarenopleiding in Tilburg (FLOT) en hoeverre dit aansluit op hun persoonsvormende rol in het werkveld. Twee studenten in dit magazine, Laura en Isa, zijn aanwezig geweest bij een kennisdelingsmiddag op FLOT waarbij de eerste resultaten van de gesprekken met collega’s en docenten uit het werkveld werden gedeeld. Dit was een aanzet tot de aanbevelingen die u vindt in het laatste artikel van dit magazine.

Zoals te zien is, zijn de vragen binnen dit magazine beantwoord vanuit het perspectief van onze studenten. Welke studenten waren er echter betrokken bij het tot stand komen van het magazine en waar werken zij? Hoe zijn de gesprekken met hen gevoerd?

Aangezien het hier persoonlijke ervaringen van studenten betreft, heb ik eerst een oproep uitgezet bij mijn eigen studenten van de lerarenopleiding aardrijkskunde, waarvan ik wist dat zij op innoverende of innovatieve scholen in de regio van FLOT actief waren. Deze studenten nodigden vervolgens weer andere studenten uit, die op dezelfde school werkzaam waren. Vervolgens is de groep uitgebreid met een oproep aan studenten waarvan binnen FLOT bekend was dat zij binnen deze scholen werkten. Uiteindelijk zijn er in totaal acht studenten gesproken in de leeftijd van 19 tot en met 23 jaar oud. Zes studenten worden geschetst in het hoofdstuk ‘portretten’. Hierbij zijn gefingeerde namen gebruikt. Van de twee andere studenten, Laura en Isa, zijn de echte namen gebruikt. Van hen is in dit magazine een uitgebreider portret opgenomen.







SCHOLEN

De scholen

Welke plaats heeft persoonsvorming binnen de curricula en visie van de betrokken scholen? In dit artikel worden de drie scholen getypeerd, waar de studenten die zijn gesproken, werken of stage lopen. De scholen zijn beschreven vanuit de omschrijvingen die de studenten zelf van hun school hebben gegeven.





Bij de drie betrokken scholen is persoonsvorming een kernwaarde die expliciet terugkomt in de werkwijze of in de visie en missie van de school, waardoor zij gerekend kunnen worden tot innovatieve of innoverende scholen. Studenten geven aan dat het werken aan de persoonsvorming niet altijd expliciet geschiedt, maar dat het vooral de sfeer en werkwijze op innovatieve scholen is die ruimte biedt om met leerlingen aan persoonsvorming te werken. Studenten voelen zich bijvoorbeeld gefaciliteerd doordat de lesmethode hen vrijheid biedt voor eigen invulling van lessen.

School A - De school van Isa en Elin

De studenten die stage lopen op deze school benoemen dat het hebben van vertrouwen in de leerling de basis vormt binnen deze school. Vertrouwen in jou als docent wordt bovendien ook sterk geuit. In het gebouw heerst er een open en toegankelijke sfeer, bijvoorbeeld doordat de docentenkamer geen afgesloten ruimte is. Waarden als vertrouwen en open en eerlijk zijn worden hiermee benadrukt. Studenten ervaren dat zelfstandigheid van leerlingen vanaf het eerste moment wordt aangemoedigd. Er wordt vaak projectmatig gewerkt, waardoor leerlingen intensief samenwerken en worden gestimuleerd om dieper op bepaalde thema's in te gaan met elkaar. Vaardigheden als onderzoeken en jezelf presenteren helpen leerlingen om zich voor te bereiden op de toekomst.

Uitspraken van studenten die werkzaam zijn op deze school:

“We geven leerlingen het gevoel dat je de persoon kunt worden die je echt wilt zijn, als je alles van jezelf laat zien. Vanuit de school wordt hierin veel vertrouwen in de leerling geboden en is er een open sfeer. De waarden van deze school komen sterk overeen met die van mijzelf. Het werken op deze school heeft mijn ideeën bevestigd en geeft mij als docent de kans er iets mee te doen.”

“Zaken als vrijheid, vertrouwen en veiligheid behoren tot de kernwaarden van deze school. Ik ben niet expliciet voorbereid op mijn rol in persoonsvorming op deze school, maar door deze waarden is er onderliggend altijd aandacht voor persoonsvorming.”

School B - De school van Laura, Neil, Martin, Vicky en Kiki

De gesproken studenten geven aan dat deze school zich focust op persoonsvorming van leerlingen door middel van keuzecursussen, het stimuleren van een onderzoekende houding en aansluiting van de lesinhoud op de eigen interesses van de leerling; zodat er aan de onderwijsbehoefte van elke individuele leerling wordt tegemoetgekomen. Zelfsturing is daarbij iets dat sterk wordt neergezet vanaf de eerste klas. Eigenaarschap en jezelf en de wereld ontdekken zijn kernwaarden van deze school binnen de persoonsvorming van leerlingen. Zij houden een portfolio bij waarin zij overwinningen, angsten, leerpunten en overwonnen obstakels bijhouden. Wanneer een leerling iets bijzonders meemaakt dat voor hem of haar betekenisvol is, moedigen docenten de leerling aan hierover te schrijven in het portfolio.



Deze werkwijze draagt volgens de studenten echt bij aan de persoonsvorming. Leerlingen hebben daarnaast reflectiegesprekken met hun persoonlijke coach over waar zij naartoe willen en hoe zij daar komen.

Uitspraken van studenten over deze school:

“Op deze school is er veel autonomie voor leerlingen; en worden ze meer dan in een traditionele school in het diepe gegooid. Hierdoor lopen de leerlingen allemaal wel een keer tegen een deur aan, maar daartegenover staat dat ze de vrijheid krijgen. Het is een complex systeem om in te functioneren, maar het maakt leerlingen wel klaar voor de wereld.”

“Als ik aan mijn stageschool denk, dan denk ik aan het begrip ‘geborgenheid’. Het docententeam is betrokken bij de leerlingen, wat een veilig gevoel geeft. Het is een kleine school waardoor je de leerlingen veel meer ziet. Ze blijven ook lang op school plakken, doordat er een goeie relatie is.”

“Binnen deze school voel je je gefaciliteerd om aan de persoonsvorming van leerlingen te werken, door de vrijheid die je als docent krijgt om jouw lessen vorm te geven. Ik heb vaak persoonlijke gesprekken met leerlingen, over hun en mijn leven buiten de school of over dingen die zij of ik later willen doen. Dat ik die ervaringen met ze deel, komt doordat daarvoor ruimte is op mijn school.”

School C - De school van Rita

De gesproken student van deze school geeft aan dat persoonsvorming op deze school bovenaan staat en zich vooral uit in eigenaarschap: leerlingen leren nadenken over wat ze leren, maar vooral: waarom en hoe dit geleerd kan worden. Er is veel aandacht voor de ontwikkeling van de leerling als mens. In de school zijn er mentoren die zich in de eerste plaats of zelfs enkel richten op het begeleiden van leerlingen. Zij kunnen zich hierdoor maximaal focussen op het ondersteunen van de persoonsvorming. Een andere manier waarop dit gebeurt is in de vorm van projecten en opdrachten waarmee de leerlingen zich individueel of in groepsverband bezig houden. Volgens Rita is de band die er is met leerlingen hierin ondersteunend: docenten en leerlingen zijn gelijkwaardig, waardoor er een sterke band is tussen hen beiden.

Rita over deze school:

“Op deze school wordt verder gekeken dan de lesstof, waardoor er ruimte ontstaat voor persoonlijke begeleiding. Op het gebied van persoonsvorming krijg ik tips van mijn begeleider in hoe ik leerlingen het beste kan helpen. Op deze school merk ik dat ze het belangrijk vinden dat ik zelf ook mijn competenties kan ontwikkelen en persoonlijke groei doormaak tijdens mijn stage.”



Portretten van onze studenten

Wie zijn de studenten die zijn gesproken en wat is er te zeggen over de manier waarop hun eigen persoonlijkheid gevormd is? Welke invloed heeft dit op de manier waarop zij bijdragen aan de persoonsvorming van leerlingen? In dit artikel stel ik de gesproken studenten aan u voor, door elk van hen te schetsen aan de hand van het concept professioneel zelfverstaan naar Kelchtermans (2012). Hij onderscheidt een aantal componenten binnen het zelfverstaan. Aan de hand van deze componenten ben ik het gesprek met studenten aangegaan, zodat er per student een schets ontstond van wie zij zijn en waar zij voor staan, specifiek als het om persoonsvorming van leerlingen gaat. Deze aspecten komen terug in de portretten van studenten.

Binnen onderzoek over leraren is het idee dat de persoon van de leraar niet los gezien kan worden van zijn of haar praktijk is de afgelopen decennia gemeengoed geworden (Kelchtermans, 2012). Kelchtermans spreekt van professioneel 'zelfverstaan' in plaats van het vaker gebruikte 'identiteit', omdat hij de ontwikkeling hiervan niet als statisch gegeven ziet: het zelfverstaan is bijvoorbeeld altijd onderhevig aan ervaringen uit het verleden en iemands perspectief of wensen voor de toekomst. Professioneel zelfverstaan is hiermee een dynamisch concept: het betreft een nooit afgesloten proces van jezelf begrijpen en jezelf opvatten binnen de dan (tijdelijk) geldende context waarin je opereert.

Zelfbeeld en zelfwaardegevoel: Het zelfbeeld is de manier waarop iemand zichzelf karakteriseert als docent; hoe iemand zichzelf als professional omschrijft. Het is gebaseerd op een perceptie van het zelf, maar wordt tegelijkertijd ook sterk bepaald door de spiegel die men door anderen, zoals leerlingen, collega's en ouders, voorgehouden krijgt. Sterk verbonden met het zelfbeeld is daarom het zelfwaardegevoel, dat verwijst naar de mate waarin de docent vertrouwen heeft in het eigen kunnen en tevreden is over zijn of haar werk. Het zelfwaardegevoel baseert iemand op de sociale feedback van anderen.

- Door de studenten tijdens de gesprekken te vragen hoe zij zichzelf als leraar typeren en hoe anderen hen zouden typeren zijn deze componenten in de karakterschetsen van studenten opgenomen. In het gesprek dat ik voerde met vier studenten tegelijk, omschreven de studenten elkaar als docent.

Beroepsmotivatie: Dit component zegt iets over de drive en wilskracht van een docent om zijn beroep uit te oefenen: vanuit welke motieven is er voor het beroep gekozen en welke drijfveren doen iemand besluiten om in het onderwijs werkzaam te blijven?

- De studenten is zodoende gevraagd waarom zij leraar wilden worden en waardoor zij zich nu al dan niet thuis voelen in de rol van docent.

Hoe liggen de kaarten?

Tijdens het groepsgesprek is studenten gevraagd een coachkaart te kiezen die symbool stond voor hun eigen persoonsvorming. Deze kaarten komen terug in de betreffende portretten in dit magazine.

Het spreken over eigen opvattingen en ervaringen kreeg een grote impuls door het spreken aan de hand van een zelfgekozen beeld. In het groepsgesprek had dit ook een positief effect op het uitwisselen van persoonlijke verhalen tussen studenten onderling.

www.coachkaarten.nl



Taakopvatting: Dit component is normatief van aard: het omvat datgene waarvan een leraar meent dat hij dit dient te doen om het gevoel te hebben goed werk af te leveren: wat reken in tot mijn taken als docent? En wat moet ik doen om binnen deze taken een goede leraar te zijn? Door dit component is het zelfverstaan volgens Kelchtermans (2012) altijd een subjectieve aangelegenheid: de leraar maakt keuzes op grond van eigen waarden en opvattingen over goed onderwijs. Door het geëngageerde werk van de docent grenst dit sterk aan de eigen persoon: jezelf verstaan als leraar is daarmee bovendien een emotionele aangelegenheid.

- In dit artikel is de taakopvatting specifiek gekoppeld aan opvattingen van studenten over persoonsvorming: hoe definiëren studenten persoonsvorming en wat dienen zij volgens zichzelf te doen om een positieve bijdrage te leveren aan de persoonsvorming van hun leerlingen?



Vicky, 20 jaar, voltijdstudent lerarenopleiding scheikunde

Persoonlijke omschrijving van persoonsvorming:

“De leerling zichzelf laten ontwikkelen in zijn eigen tempo, met de uitdagingen die hij of zij nodig heeft om dit te kunnen doen.”

Vicky omschrijft zichzelf als docent met de volgende eigenschappen: vrolijk, lief, actief, behulpzaam, creatief, emotioneel, afwachtend en altijd druk bezig. Een medestudent (werkzaam op dezelfde school) over Vicky: “Vicky staat open om anderen te helpen, om contact te maken met leerlingen. Ze is in staat om de persoon achter het kind te zien.”

In haar keuze om leraar te worden heeft Vicky een aantal paden bewandeld. Ze wilde docent theater worden maar werd hiervoor in de intake te lief bevonden. Hierna studeerde Vicky biologie en kwam ze op het lab terecht: “De grote hoeveelheid laburen maakte me ongelukkig. Zo kwam ik op het idee om docent te worden in scheikunde. Het vak komt bij mij op nummer twee, ik was er niet per se heel gepassioneerd over maar ik wilde in contact zijn met mensen.”

Een afbeelding van handen die elkaar omsluiten laat voor Vicky zien hoe zij haar middelbare-schooltijd doorliep. Zij ervaarde erg veel steun vanuit haar docenten en voelde zich erg fijn op school. Vicky: “Met mijn vader heb ik een lastige relatie als het gaat om keuzes maken in mijn loopbaan en leven. Ik trok me altijd heel erg aan wat hij wilde, waardoor ik me destijds erg onzeker voelde. Ik wist niet wat ik wilde met mijn leven, waardoor ik bevestiging zocht bij mijn docenten.” Deze bevestiging kreeg ze ook. Haar docenten waren erg betrokken en hebben haar regelmatig moed ingesproken: “Constant had ik het gevoel dat ze echt heel graag wilden dat ik het haalde, waardoor ik toch het gevoel had een duidelijk doel te hebben,” aldus Vicky.

In haar werk als docent denkt ze nog vaak terug aan haar eigen ervaringen. Het raakt haar als ze leerlingen ziet die erg veel rekening met hun ouders houden. Vicky: “Ik wil leerlingen stimuleren om na te denken over wat zij zelf willen in hun leven. Ik schotel hen daarom niets voor en probeer zo neutraal mogelijk naar hen te luisteren, zodat zij zelf hun eigen keuzes leren maken.”



STUDENTENTEN

**Martin, 22 jaar,
voltijdstudent lerarenopleiding biologie**

Persoonlijke omschrijving persoonsvorming:

*“Morele, maatschappelijke,
emotionele en persoonlijke
vorming.”*

Martin typeert zichzelf als zeker maar tegelijkertijd ook onzeker, kritisch, gepassioneerd en gevend. Een medestudent (werkzaam op dezelfde school) omschrijft Martin als volgt: “Je bouwt een hele goede band met leerlingen op. Je behandelt ze stuk voor stuk met respect en vindt hen allemaal even belangrijk. Je maakt heel vaak ruimte voor één op één tijd met leerlingen.”

Zijn beroepsmotivatie vindt Martin in het helpen van leerlingen: “Ik vind het belangrijk om leerlingen in deze tijd van hun leven te begeleiden: het is best wel een kritische en gevoelige fase. Dat ik hierover gepassioneerd ben, sluit volgens mij goed aan op het beroep van de leraar.”

Voor Martin symboliseert **het beeld van een gitaar** zijn eigen persoonlijke groei. Op de mavo had hij het gevoel dat hij erg afhankelijk was van andere mensen, zoals docenten en medeleerlingen. Hier had hij het gevoel dat docenten niet echt naar hem omkeken. Op de havo ervaarde hij meer betrokkenheid, maar had hij nog steeds niet het gevoel dat hij zich echt met iemand kon verbinden. Martin: “Ik heb toen voor mezelf besloten dat er genoeg kracht in mezelf zit en dat ik niet continue bevestiging nodig heb van anderen. Ik ben daarom zelfstandig dingen gaan doen die me een goed gevoel geven. Zo heb ik mezelf geleerd gitaar te spelen.”

Hij vertelt dat hij sinds pakweg de laatste twee jaar meer de focus op persoonsvorming legt in zijn werk met leerlingen: “Ik wilde altijd al leerlingen helpen, maar dacht lang dat ik dat vooral vakinhoudelijk kon doen, door aan te geven wat er beter kon bijvoorbeeld. Dat is veel minder geworden, omdat ik terugdacht aan mijn eigen middelbareschooltijd: gaan die herinneringen over de lessen zelf, of over gesprekken die je met bepaalde leraren voerde? Dat laatste is wat ik onthouden heb: docenten die een bepaalde steun gaven, of je hielpen om door een moeilijke fase heen te komen.” In de manier waarop Martin werkt aan persoonsvorming van leerlingen ziet hij zijn eigen ervaringen als leerling terug. Martin geeft aan dat hij het eigen initiatief en zelfvertrouwen van leerlingen wil stimuleren. “Ik zeg tegen mijn leerlingen: ‘Ik luister heel graag naar je, maar je kunt zelf ook veel. In jezelf zit ook veel kracht.’”



Kiki, 22 jaar, voltijdstudent lerarenopleiding Engels

Persoonlijke omschrijving persoonsvorming:

“Ontdekken wie jij bent als persoon, jezelf leren kennen, weten wat je wel en niet leuk vindt, maar ook ontdekken wat je waarden en normen zijn.”

Vrienden en familie zouden Kiki in haar rol van leraar omschrijven als hardwerkend, ambitieus, meegaand en betrouwbaar. Ze herkent deze aspecten in haar eigen zelfbeeld, maar wil zelf vooral benadrukken dat ze iemand is die niet makkelijk opgeeft: “Ik kijk graag naar nieuwe manieren om iets aan te pakken of op te lossen.”

Haar drive om leraar te worden vond zijn oorsprong in haar eigen tijd als leerling in havo 4 en 5. Ze maakte toen kennis met een ander onderwijsconcept: “Dit heeft mij doen inzien dat onderwijs ook leuk gemaakt kan worden voor leerlingen. Ik wilde daarom een docent worden die leerlingen laat zien waarom leren leuk kan zijn.”

Kiki herinnert zich van haar middelbareschooltijd, die ze op twee verschillende scholen doorbracht, dat de onderwijs-concepten van beide scholen een eigen uniek effect op haar persoonsvorming hadden. Toen Kiki 17 was is ze van school gewisseld om haar havodiploma te halen. Hier voelde ze zich uitgedaagd om haar passies te ontdekken en na te denken over haar toekomst, wat haar sterk in haar schoenen deed staan. Het onderwijsconcept van de school was hierin belangrijk, maar ook docenten in het bijzonder. Kiki: “Vooral mijn docent Engels stimuleerde me, doordat ze me mijn eigen interesses aan haar vak liet koppelen en me daarnaast ook nog eens extra uitdaging bood.” Voor Kiki staan deze ervaringen in contrast met de school waarop ze de eerste vier jaar van haar middelbareschooltijd doorbracht. “Ik draaide mee met alle vakken en behaalde dezelfde doelen als mijn klasgenoten. Als ik erop terugkijk denk ik dat ik in deze tijd toch wel een stukje eigen ontwikkeling heb gemist. Voor mijn gevoel werd er niet veel aan persoonsvorming gedaan, al was ik wellicht te jong om dat toen te beseffen. Het onderwijs voelde teveel als een ‘mal’ waarin iedereen mee moest komen, maar die niet voor iedereen werkte.”

Kiki ziet persoonsvorming als een belangrijk onderdeel van haar taakopvatting: “Je ziet vaak dat leerlingen na de middelbare school een studie gaan doen en nog voor de kerstvakantie stoppen omdat dit toch niet is wat zij willen doen met hun leven. Daarnaast zie ik ook veel leerlingen die zó gefocust zijn op leren dat ze niet weten wat hun interesses buiten school om zijn. Dat vind ik jammer.” In haar handelingen binnen persoonsvorming ziet ze vooral dat ze zich goed in de schoenen van haar leerlingen kan verplaatsen.



Neil, 23 jaar, voltijdstudent lerarenopleiding Frans

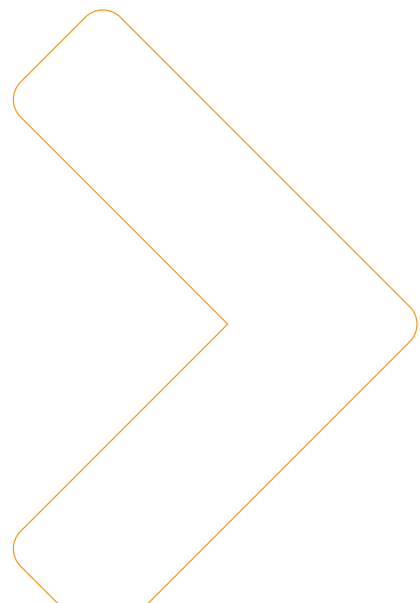
Persoonlijke omschrijving persoonsvorming:

“Een zoektocht naar jezelf: wat vind jij belangrijk in het leven? Hiernaast beslaat het ook het ontdekken waar je sterktes en zwaktes liggen.”

Wanneer ik Neil en een medestudent die werkt op dezelfde school vraag hoe hij is te typeren als leraar, komen beiden als eerste met het woord ‘bedachtzaam’. “Ik denk dat dit jouw grootste kracht is: je observeert en analyseert altijd goed voordat je een conclusie trekt”, aldus zijn medestudent. Neil typeert zichzelf daarnaast als een bescheiden, rustige, behulpzame en beleefde docent, die ook direct kan zijn en erg actief is. Neil omschrijft zijn drive voor het beroep van leraar heel kort en krachtig: “Ik vind het heel fijn om een ander te stimuleren in wat hij of zij wil bereiken.”

Aan de hand van een gekozen afbeelding, met daarop grote zeepbellen, vertelt hij over zijn eigen persoonsvorming: “Deze afbeelding doet me denken aan iemand die in het park staat met een touw en zeepsop: de bellen worden gevormd en uiteindelijk vervliegen ze, laten ze los.” Hij ziet hierin zijn middelbare schoolcarrière terug, waarin het allemaal niet zo lekker liep. “Ik heb geprobeerd te voldoen aan wensen van mensen om me heen. Mijn ouders moedigden mij aan, maar daar ging wel een bepaalde druk van uit. Met mijn mentor in 6 vwo had ik wel gesprekken, maar hieruit is me vooral bijgebleven dat ik ‘een beetje een twijfelgeval was’. Ik bleef maar proberen, proberen, proberen. Uiteindelijk heb ik het niet gehaald. Ik was opgelucht dat ik het niet had gehaald, want hierna kon ik laten zien dat ik het op mijn eigen manier wilde doen,” aldus Neil. De zeepbellen symboliseren voor hem dat hij op een gegeven moment in zijn leven zijn eigen keuzes durfde te maken.

Bovenstaande heeft Neil gevormd in zijn docentschap en ook specifiek in de manier waarop hij met persoonsvorming omgaat. Hij probeert vooral inzicht te krijgen in de persoon achter de leerling: “Door hoe ik ben begeleid en me hierdoor voelde, probeer ik me nu te verplaatsen in hoe de leerling zich voelt bij wat ik bij hem of haar teweegbreng.”





Rita, 22 jaar, voltijdstudent lerarenopleiding biologie

Eigen omschrijving persoonsvorming:

“De manier waarop je jezelf ontwikkelt op persoonlijk vlak: wie ben ik en wat voor persoon wil ik worden?”

Rita vindt zichzelf een sociale en open docent, die met iedereen kan praten en ook toegankelijk is voor iedereen. Op de vraag hoe anderen haar als leraar zullen omschrijven, benoemt ze dat de meeste mensen haar zullen typeren als sociaal, spontaan en heel vriendelijk.

Haar beroepsmotivatie ontleent Rita aan haar vak: “Ik ben echt gek op biologie en vind het heel leuk erover te vertellen. Mijn persoonlijke eigenschappen passen verder ook goed bij het beroep van docent.” Twee docenten uit haar eigen schoolloopbaan inspireerden Rita om leraar te worden, onder meer omdat ze sterk uitstraalden dat zij in haar geloofden. Het betrof haar biologiedocent van de middelbare school en een docent van haar mbo Analist Pathologie. Ze hebben Rita aangespoord om binnen het veld van biologie actief te blijven en leraar te worden. Anderzijds miste Rita in haar schoolloopbaan steun en geloof van een ander deel van het docententeam en haar mentor: “Ik heb altijd te horen gekregen dat ik niet goed genoeg was en het niet zou gaan redden. Nu ga ik echter toch naar het derde jaar van mijn hbo. Ik heb altijd moeten vechten voor mijn kansen, en inmiddels ben ik daardoor alleen maar trotser op mijn prestaties.”

Door haar jonge leeftijd vindt Rita dat zij haar handelen goed kan laten aansluiten bij de leefwereld van leerlingen. Ze vertelt dat ze in haar persoonsvorming de afgelopen jaren sterk is gegroeid. Iets wat ze ook van anderen in haar omgeving te horen krijgt. Rita: “Ik was altijd een grijze muis en een beetje op de achtergrond. Dit kwam deels door onzekerheid, maar het is denk ik iets waar veel pubers last van hebben. Door steun van mijn vriendinnen, maar vooral later op het mbo en hbo, ben ik mezelf pas echt gaan ontwikkelen tot de persoon die ik nu ben: iemand die sterk in haar schoenen staat en het leuk vindt om voor de klas te staan.”

Elin, 20 jaar, voltijdstudent lerarenopleiding aardrijkskunde

Persoonlijke omschrijving persoonsvorming:

“Het bijbrengen van normen, waarden en vaardigheden die uiteindelijk vormen als persoon; die zeggen wie je bent.”

Elin typeert zichzelf als vriendelijk. Voor mensen die haar goed kennen kan ze druk zijn, maar in nieuwe omgevingen blijft ze liever op de achtergrond. Ze vindt het lastig om zichzelf als leraar te omschrijven, maar denk dat haar ouders haar vooral zouden typeren als gedreven: “Ik weet altijd wat ik wil en heb altijd een doel om naartoe te werken.” Een medestudent uit de opleiding omschrijft haar als toegankelijk en sociaal.

Motivatie voor het beroep van de leraar vindt Elin in het werken met mensen: het in contact zijn met hen en het bijbrengen van kennis. Elin: "Ik wil iets terugdoen voor de maatschappij. Ik merkte als leerling al dat ik het leuk vond als ik iets aan medeleerlingen uitlegde en ze het snapten. Omdat ik jonge kinderen erg leuk vind wilde ik in eerste instantie de pabo gaan doen. Dit leek me echter niet handig omdat ik een grote dyslect ben. Omdat ik aardrijkskunde een leuk vak vind, heb ik uiteindelijk voor de lerarenopleiding gekozen."

Zelf heeft Elin ook op de innovatieve school gezeten waar ze nu stage loopt. Het groepswerk, jezelf leren presenteren en elkaar hierbij respecteren, hebben haar gevormd als persoon. Ze raakte hier ook bevlogen voor het vak aardrijkskunde door toedoen van haar docent: "Binnen zijn vak wist hij waar hij het over had en hierbij had hij een aanstekelijk enthousiasme. Ik vond hem en zijn manier van lesgeven zó tof. Hij was super gestructureerd. Hierdoor wist je als leerling altijd waar je aan toe was, wat de sfeer erg veilig maakte. Je wist ook precies waar zijn grenzen lagen: je kon altijd alles aan hem vragen, maar wist ook wanneer je het bij hem verknald had. Dat wilde je als leerling niet. Andere docenten hadden moeite met sommige leerlingen, maar dat had hij helemaal niet. Hij had iets, waarvan ik dacht, dat is zo sterk!" Volgens Elin paste de houding van deze docent heel goed bij de school waar ze op zat: leerlingen kregen vertrouwen van de docenten en wilden dat ook vertrouwen niet beschamen. Door dit vertrouwen liep je volgens Elin als leerling een stap harder en pakte je je verantwoordelijkheid op.

In het werken aan persoonsvorming komt haar kwaliteit gedrevenheid goed van pas, meent Elin: "Het is belangrijk dat je tijd investeert in de leerling. Dat moet je als mens wel willen en kunnen."

Professioneel zelfverstaan van onze studenten

Aan de hand van bovenstaande schetsen is al te zien dat er veel invloed van de sociale omgeving uitgaat op het professioneel zelfverstaan van de docent. Dit sluit aan op wat Kelchtermans (in Jansen & Volman, 2020) zegt over het opbouwen van persoonlijke opvattingen van leraren over wat goed onderwijs is. Dit proces vindt volgens hem plaats onder invloed van doorlopen socialisatieprocessen op school, voorbeelden die zij kregen van eigen leraren en opvoeding van ouders of verzorgers. Vanuit dit interpretatiekader neemt de leraar zijn praktijk waar, geeft hier betekenis aan en handelt hiernaar.

Ook het toekomstperspectief van de docent, het vijfde aspect van het professioneel zelfverstaan volgens Kelchtermans (2012), is sturend in het handelen van de docent: het heeft betrekking op de wensen en ambities die een leraar koestert ten aanzien van zijn werk. Het handelen van de leraar met zijn leerlingen wordt hiermee in grote mate bepaald door wie de leraar als persoon is. Hiermee wordt een brug geslagen naar wat Kelchtermans (2012) 'subjectieve onderwijstheorie' noemt: een persoonlijk geheel van opvattingen en kennis die worden ingezet om het onderwijs naar wens vorm te geven. Het stuurt de leraar in de aanpak die volgens hem of haar het meest gepast is in een situatie.

Hoe de gesproken studenten hun visie op persoonsvorming en hun eigen referentiekader omzetten in de volgens hen geschikte begeleiding van leerlingen in hun persoonsvorming, komt aan bod in het volgende artikel, 'Uitdagingen en successen'.



UITDAGINGEN

Uitdagingen en successen

In dit magazine worden de rollen en taken belicht, van onze studenten in de persoonsvorming van leerlingen binnen eigentijds onderwijs. Welke activiteiten ondernemen de geïnterviewde studenten in hun scholen? Hoe voelen ze zich daarbij en wat zijn successen en uitdagingen?

Wat doen studenten al?

Op de vraag wat studenten al doen aan persoonsvorming van hun leerlingen, geven ze vrijwel allemaal aan dat ze inzetten op een goede relatie met hen, door persoonlijke gesprekken te voeren, leerlingen aan te moedigen zich te focussen op hun kwaliteiten en ervoor te zorgen dat zij zich gezien voelen. Het sensitief zijn voor hoe het met leerlingen gaat door hen goed te observeren, is een kwaliteit die meerdere studenten bij zichzelf herkennen. Studenten geven aan dat zij het belangrijk vinden om zichzelf te zijn, maar binnen de rol van docent. Dat houdt in de praktijk in dat zij nadenken over afstand en nabijheid richting leerlingen, vanuit het gegeven dat de leerlingen en de student zelf vaak maar een aantal jaren in leeftijd verschillen. Met regelmaat willen zij hun leerlingen datgene bieden wat zij zelf van hun ouders of docenten misten bij het opgroeien.

Studenten geven aan dat de persoonsvorming zowel informeel als formeel tijdens de eigen vakinhoudelijke lessen plaatsvindt. Zo worden er door meerdere studenten persoonsvormende doelen geformuleerd voor leerlingen, die aansluiten op de inhoud van het vak dat zij doceren.

Elin: "In mijn eerste lessen heb ik regels opgesteld samen met de klas. Zo kon ik laten merken wat ik als docent fijn vind. Daarnaast kwam ik er zo achter wat zij fijn vinden en op welke belangrijke zaken ik moest letten. Een belangrijke persoonlijke waarde is voor mij 'respect hebben voor elkaar', in de zin van elkaar uit laten praten en elkaar in de waarde laten, ook in discussies. Mijn vak is er één waar vaak morele dilemma's of gevoelige thema's naar voren komen. Elke leerling mag een mening hebben, maar je moet dit morele oordeel wel kunnen onderbouwen."

Ook het praten over het toekomstbeeld van leerlingen werd door studenten vaak genoemd als activiteit binnen persoonsvorming. Dit gebeurt vooral wanneer de studenten betrokken zijn bij persoonsvormende activiteiten binnen de school, zoals mentoruren of portfoliogesprekken. Een terugkerend aspect op de scholen waar de betrokken studenten werken, is de aanwezigheid van activiteiten waarbij er ruimte is voor creativiteit en persoonlijk contact. Zo werden trainingen genoemd die leerlingen kunnen volgen, een theaterclub en in het bijzonder het projectmatig werken, waarin ruimte is voor eigen interesses en kwaliteiten van leerlingen.

Kiki: "Ik probeer mijn leerlingen altijd te vragen naar wat ze leuk vinden en daarop in te spelen tijdens de lessen. Daarnaast heb ik in mijn les altijd een moment voor 'personal development activities'. Tijdens dat moment kunnen leerlingen die klaar zijn met de lesstof tijd besteden aan een activiteit die niets te maken heeft met mijn vak, maar met ontdekken wat ze zelf leuk vinden.

& SUCCESSEN

Zo zaten er tijdens mijn lessen eens verschillende leerlingen te oefenen met programmeren, omdat ze dat graag wilden leren en daar later een studie mee zouden willen doen."

Successen

Dit magazine draait om de persoonlijke ontwikkeling van onze studenten en de ervaring die zij op hun beurt hebben met het werken aan de persoonsvorming van leerlingen. Hoe is het om te werken aan de ontwikkeling van jongeren als je zelf nog volop in dat proces zit? We zoomen daarbij eerst in op de successen die studenten hierbij ervaren.

Een opvallend resultaat uit de gesprekken is dat studenten vrijwel allemaal ervaren dat het geringe leeftijdsverschil met hun leerlingen een kwaliteit of pluspunt is binnen het aanjagen van persoonsvorming in hun activiteiten. Er wordt vooral aangegeven dat studenten in hetzelfde klimaat zijn opgegroeid als hun leerlingen en daarom bepaalde zaken die passen bij die generatie goed snappen. Studenten voelen daarbij de verantwoordelijkheid voor persoonlijke ontwikkeling van leerlingen; en doen hun best om aansluiting te vinden op hun belevingswereld.

Rita: "Ik ben nu zelf 22 en geef les in de tweede tot en met de vijfde klas. In de lagere klassen kijken leerlingen tegen me op en in de hogere klassen is het contact informeler. Persoonlijk denk ik dat het kleine leeftijdsverschil juist kan helpen. Wanneer een leerling op persoonlijk vlak ergens mee zit, zullen ze eerder bij een jonge docent komen, omdat er nog herkenning is."

Een door de studenten veel genoemd voordeel van het geringe leeftijdsverschil met leerlingen is dat het begrijpen van apps als Snapchat en TikTok, én de werking- en impact van deze sociale media op het vormen van je eigen identiteit, een groot voordeel is. Studenten voelen dat ze dichtbij hun leerlingen staan en dat ze zich daarom makkelijker dan oudere collega's in hen kunnen verplaatsen.

Martin: "Ik denk dat het een voordeel is, bijvoorbeeld om te weten dat je op internet gemakkelijk dingen vindt die je eigenlijk niet wilt vinden. De twijfels en onzekerheden die leerlingen daarbij hebben, liggen nog vers in ons geheugen."

Een aantal studenten geeft ook aan dat zij onbewust al eerder in hun jeugd met persoonsvorming bezig waren. In combinatie met het feit dat studenten zelf de middelbare school nog niet lang geleden verlaten hebben, zien zij dat als een kracht.



Isa: "Ik wist altijd al sterk wat ik wilde en wat ik goed en fout vind. Terwijl andere leerlingen daar destijds veel minder mee bezig waren. Toen ik jong was heb ik daar best last van gehad maar nu denk ik dat het een kracht zou kunnen zijn."

Uitdagingen

De studenten zien echter niet alleen maar pluspunten in hun leeftijd wanneer zij omgaan met persoonsvorming. Een minpunt is dat een gebrek aan (levens)ervaring hen soms in de weg zit. Studenten geven aan dat het soms lastig is om leerlingen open tegemoet te treden, omdat de eigen ervaringen met het vormen van een persoonlijkheid nog zo vers zijn en je daarom snel bepaalde ideeën of oplossingen voor problemen op de leerling projecteert.

Isa: "Het inlevingsvermogen in leerlingen kan een kracht zijn maar ook een valkuil. Ik heb mijn eigen normen en waarden maar het is natuurlijk belangrijk dat iemand zichzelf ontwikkelt en niet dat iemand zich ontwikkelt richting jou. Wanneer je meer hebt meegemaakt denk ik dat je objectiever naar de ervaringen van leerlingen kunt kijken."

Ook het ontwikkelen van relativiseringsvermogen wordt door de studenten als uitdagend ervaren. Zij voelen zich erg betrokken bij hun leerlingen, maar juist omdat ze zich zo goed in hen kunnen inleven betrekken ze ervaringen van leerlingen soms te veel op zichzelf. Het is zodoende voor hen lastig om een goede balans te vinden tussen afstand en nabijheid.

Rita: "Wat ik lastig vind is dat ik me nog heel goed kan herinneren hoe ik me voelde wanneer ik onzeker was over wat ik in mijn leven wilde. Ik herken de twijfel en onzekerheid waarmee mijn leerlingen soms kampen. Regelmatig maak ik mee dat een leerling huilend naar me toe komt; en het raakt mij ontzettend dat iemand zich zo naar voelt. Dat wens ik niemand toe."

Vicky: "Ik wil graag contact zoeken met leerlingen en hen helpen. Dat vind ik het leukst om te doen. Dit werkt me soms echter ook wel tegen, bijvoorbeeld als ik dan weinig van hen terug krijg, of het gevoel heb dat ik me opdring. Het is voor mij moeilijk om hierin de juiste balans te vinden."

De gesproken studenten zijn gemotiveerd om zich te bekwamen in het pedagogische aspect van het docentschap. Veel van hen vinden hierin ook de voornaamste motivatie voor het beroep van leraar. Het zoeken naar de juiste interactie met leerlingen zorgt echter ook voor ongemak bij studenten. Het voelt onveilig voor hen om dit ongemak te accepteren. Houvast vinden in bijvoorbeeld didactische aanpak of vakinhoud voelt voor studenten veiliger aan.

In het werken aan persoonsvorming van leerlingen willen studenten graag begeleid worden. Alle gesproken studenten ervaren hun stagescholen als plekken die de ruimte bieden om aan persoonsvorming van leerlingen te werken. Door het pedagogische concept van de scholen voelen zij ruimte om hier op hun eigen manier aan te werken. Concepten rondom persoonsvorming, zoals eigenaarschap, voelen voor studenten echter abstract aan. Studenten geven aan hierin richting of begeleiding te missen.

Een student gaf aan dat persoonsvorming op haar school als kernwaarde wordt gezien, hetgeen vooral terug is te zien in promotiemateriaal. Concrete handvatten of andere aanknopingspunten

"Ik herken de twijfel en onzekerheid waarmee mijn leerlingen soms kampen"



miste zij echter en werden bijvoorbeeld in de schoolgids niet nader uitgewerkt. Veel persoonsvormend handelen vindt daarom impliciet plaats binnen de school, waardoor er veel eigen verhalen en definities binnen de school ontstaan. Een andere student gaf aan pas richting te krijgen toen hij iets 'niet goed' deed, maar miste hierin concrete handvatten:

Martin: "Laatst had ik twee leerlingen een gele kaart laten halen na vervelend gedrag en hen strafwerk laten schrijven. De teamleider gaf aan dat ik de leerlingen beter had kunnen laten reflecteren. Dat vond ik goede feedback, maar er zijn hiervoor binnen de school helemaal geen handvatten. Hebben leerlingen van twaalf jaar vaardigheden om echt bewust te reflecteren? Hun moraal zit nog heel erg op het 'beste jongen – brave meisje' niveau (Kohlberg, red.): die weten wat een docent wil horen en schrijven dát op. Ik zie hier ook: het idee is er wel, maar de uitvoering nog niet. Met de teamleider had ik daarover vervolgens wel een goed gesprek."

De gesproken studenten ervaren het als lastig om concreet te werken aan aspecten uit een schoolvisie, terwijl ze in het werken aan persoonsvorming van leerlingen nog ervaring missen. Een student gaf aan dat er impliciet wordt gewerkt aan persoonsvorming, maar dat de visie van zittende docenten en schoolleiders op – en de betrokkenheid bij – dit onderwerp sterk uiteenloopt:

Kiki: "In teamvergaderingen voelde het alsof ik werd gesteld voor een onmogelijke taak. Wanneer de directeur deelnam aan gesprekken als deze, kwam het op mij over dat hij er erg makkelijk over dacht. In mijn ogen had hij makkelijk praten; hij staat zelf al jaren niet meer voor de klas. Ik kon me niet identificeren met zijn ervaringen in het onderwijs omdat het onderwijs van nu in de klas er volgens mij heel anders uit ziet."

Studenten zouden graag binnen de scholen intensiever begeleid worden in het vertalen van voor hen abstracte begrippen als 'eigenaarschap' en 'jezelf ontdekken' naar concrete mogelijkheden om te handelen. Op hen komen dergelijke aspecten soms over als 'holle tekst'. Studenten geven aan het interessant te vinden dat er binnen een school verschillende visies zijn op kernwaarden, maar zouden hier graag openlijk het gesprek over aangaan, om daarna met collega's gezamenlijk tot een focus te komen.



NADER UITGELICHT

Laura
23 jaar
student
lerarenopleiding
aardrijkskunde

“Laura is erg puur: in haar vak en ook in haar contact met leerlingen. Ze straalt rust uit in de klas en de leerlingen luisteren graag naar haar. Laura is gepassioneerd over haar vak, haar leerlingen en haar collega’s.” (Medestudent van Laura)

Laura is 23 jaar en afstuderend student aan de voltijd bachelor lerarenopleiding aardrijkskunde op de Fontys Lerarenopleiding in Tilburg (FLOT). Ze luistert naar de omschrijving van een medestudent en geeft aan zich erin te herkennen. Laura vult aan: “Zelf heb ik opgeschreven dat ik vriendelijk, streverig, gestrest, enthousiast en toegewijd ben. Ik denk dat leerlingen dit ook wel zien. Al zien ze het denk ik niet als ik gestrest ben. Dat heb ik vooral tijdens de voorbereiding van mijn lessen. Tijdens de les zelf kan ik het wel loslaten.”

Gevraagd naar haar motivatie voor het docentschap zegt ze: “Het is iets wat ik altijd al graag wilde. Dat je anderen kunt helpen en er voor kinderen bent en ze ziet. Dat is denk ik waarom heel veel leraren leraar willen worden.”

“Persoonsvorming is het ontdekkingsproces van jouw eigen diepe eigenschappen, kwaliteiten en valkuilen. Het is ook de weg die je bewandelt om deze kwaliteiten in te zetten om geluk te brengen in de wereld; voor jezelf en voor anderen. Je bouwt als het ware wie je bent.” Op deze manier heeft Laura persoonsvorming voor zichzelf gedefinieerd. Ze loopt stage op een innovatieve school. Hier werkt ze al een aantal jaar, inmiddels met een aanstelling als docent aardrijkskunde.

Als symbool voor haar eigen middelbare schoolperiode kiest Laura een beeld met allemaal gekleurde linten. Terugkijkend op haar eigen persoonsvorming als leerling herinnert ze zich namelijk vooral de rol van diversiteit in de school, met alle persoonlijkheden van alle kinderen: “Ik heb dat als heel rijk ervaren. Ik zat op een Jenaplanschool. Daar zat van basis tot vwo, alles bij elkaar. Ik vond dat echt fantastisch! Daardoor denk ik dat ik ook gewoon goed kan omgaan met diversiteit in een klas. Compassie en je goed kunnen inleven in verschillende leerlingen; dat heb ik opgebouwd in mijn eigen schooltijd.”

Op de vraag hoe zij in de praktijk zelf werkt aan de persoonsvorming van haar leerlingen, antwoordt ze: “Ik voer persoonlijke gesprekken met mijn leerlingen. Ik wijs hen op hun kwaliteiten. Ook werk ik eraan door mezelf te zijn in mijn rol als docent.”

Persoonsvorming is voor Laura een essentieel onderdeel van haar taakopvatting, zo realiseert ze zich tijdens het gesprek: “Leerlingen helpen en ze zien. Hoewel het denk ik voor anderen lijkt alsof ik aardrijkskunde en vakdidactiek op de eerste plaats zet, omdat ik daar veel mee bezig ben. Het voelt als iets waar ik meer controle over heb. Hierdoor is de aandacht voor persoonsvorming minder groot. Terwijl ik dat eigenlijk belangrijker vind als ik er nu zo over nadenk.”



Persoonsvorming is een belangrijk kernconcept binnen de stageschool van Laura. De kernopdracht van de school is volgens haar het stimuleren van leerlingen in hun groei tot volwassenen, die de wereld sterker achterlaten dan dat ze deze hebben leren kennen. Laura: "Als je bij ons je diploma haalt, dan ben je denk ik wel klaar voor de wereld. Als ik dat vergelijk met mijn eigen loopbaan op een traditionele school: het was er super overzichtelijk, er waren gewoon boeken en reproductie... Hier word je echt wel meer in het diepe gegooid. Er is meer autonomie."

Verwondering en respect voor de eigenheid van de leerling zijn concepten die centraal staan binnen de onderwijsvisie van de school. Aan het onderwijsconcept wordt invulling gegeven door leerlingen te laten reflecteren op hun persoonlijke ontwikkeling en doordat leerlingen ruimte krijgen om eigen onderzoeksvragen te kiezen en een eigen weg volgen om deze vragen te beantwoorden. Op deze manier is er ruimte voor de eigen interesses en nieuwsgierigheid van leerlingen.

Laura: "Meer dan op een andere school lopen leerlingen allemaal wel ergens een keer tegen een deur aan... omdat ze de vrijheid krijgen. Ik weet niet of het bij mij had gepast. Het onderzoekend leren en jezelf en de wereld ontdekken, dat idee vind ik heel mooi. Maar het is ook wel een complex systeem, met bijvoorbeeld veertig kinderen die in een leeratelier hun ding doen. Als je hierin kunt functioneren, dan kun je overal functioneren."

Persoonsvorming omschrijft Laura als 'het ontdekkingsproces van diepe eigenschappen, kwaliteiten en valkuilen en de weg die je bewandelt om deze kwaliteiten in te zetten en geluk te brengen in de wereld, voor jezelf en anderen. Je bouwt op wie je bent.'



A close-up portrait of a young woman with long, wavy blonde hair, smiling warmly. She is wearing a dark jacket. The background is a blurred outdoor setting with greenery and a blue sky. A white geometric shape, resembling a stylized arrow or a diamond, is overlaid on the right side of the image, framing the text.

Isa
19 jaar
student
lerarenopleiding
aardrijkskunde



“Lieve Isa, je bent voor mij zo’n goede lerares, door jou snapte ik het en vind ik het vak aardrijkskunde veel leuker. Ik wil niet dat je weggaat. Je bent vriendelijk en kunt goed uitleggen. Je zult een goede lerares worden. PS: ik zal je missen”. (Leerling)

Op haar laatste stagedag had de havoklas waaraan Isa les had gegeven tijdens haar stage, voor de gelegenheid het lokaal versierd en taart gekocht. Van één van haar meest introverte en teruggetrokken leerlingen kreeg Isa snel een tekening toegestopt, met daarop bovenstaande tekst. Isa: “Het was voor mij nog specialer omdat ik voor een pedagogische opdracht binnen de opleiding met het welzijn van introverte leerlingen bezig was. Dat zo’n leerling dat schreef.... Ze gaf het en ze was ook heel snel weg. Later zag ik pas wat ze had gegeven. Ik denk dat het heel spannend voor haar is geweest om dit op te schrijven en te geven.”

Met haar 19 jaar is Isa de jongste student in het derde jaar van de bachelor voltijd lerarenopleiding aardrijkskunde op FLOT. Isa omschrijft zichzelf als een vrolijke docent met een gevoelige kant. Op de vraag hoe anderen haar als docent zouden omschrijven verwijst ze naar haar ouders, allebei werkzaam in het onderwijs: “Mijn ouders kennen me goed en zouden me omschrijven als zorgzaam, betrouwbaar en intuïtief.”

Isa heeft via een aantal omwegen voor het docentschap gekozen: “In het zoeken naar opleidingen kwam ik al snel uit bij psychologie. Ik bedacht me echter dat ik van mezelf al best gericht ben op gevoelens en niet alléén maar daar mee bezig wilde zijn. Ik wilde iets doen dat veelzijdiger was en vond het leuk om met kinderen te werken en dingen uit te leggen.” Toen haar vader, die docent

Engels is en haar moeder, die ook in het onderwijs werkt, vroegen: “Is docent zijn niet iets voor jou?” moest ze dat even laten bezinken. Isa: “Dit is niet iets wat meteen bij je opkomt als je vijftien bent, maar toen ik er meer over nadacht, realiseerde ik me dat leraar worden alles is wat ik in een beroep zocht: alles komt er samen.”

Isa omschrijft persoonsvorming als volgt:

“Hoe je je als kind of jongvolwassene vormt, tot de persoon die je later bent of wilt zijn.”

Isa loopt haar derdejaars stage op een innovatieve school. Op welke manier houdt zij zich bezig met de persoonsvorming van leerlingen? Isa: “Ik ben betrouwbaar en probeer een professionele versie te zijn van mezelf. De normen en waarden die ik voor mezelf heb, gelden ook voor de leerlingen. Dit heeft ook te maken met het feit dat ik niet graag doe alsof iemand minder is dan ik. Juist door op een volwassen manier met leerlingen om te gaan kan je heel veel bereiken, in plaats van dat je hen op een bepaalde manier, door de dingen die je zegt, zich kleiner laat voelen.” Haar betrokkenheid levert echter ook uitdagingen op. Isa: “Ik ben gevoelig voor wat leerlingen meemaken. Ik moet daar wel op letten, dat ik bijvoorbeeld geen dingen mee naar huis neem en er dan nog te veel mee bezig ben.”



Isa geeft een concreet voorbeeld van hoe ze in de praktijk met persoonsvorming bezig is: tijdens een les hoorde ze een leerling met haar vriendinnen praten over de spreekbeurt die ze zou geven over de huidziekte Vitiligo. Isa: "Ik merkte dat ze er lacherig over vertelde tegen vriendinnen, die ook mee zaten te lachen. Ik had het gevoel dat ze lachte om de onzekerheid te verbergen die ze zelf heeft over haar huidziekte. Ik gaf haar complimenten: 'Wat knap dat je daarover gaat vertellen.' Hierna werden ze allemaal stil. Volgens mij had ze dat op dat moment nodig, om dat te horen."



Isa geeft aan dat zulke momenten van persoonsvorming vaak ongepland en onbewust plaatsvinden, maar dat ze het daarnaast ook in haar lessen aardrijkskunde probeert te verwerken. Soms krijgt ze daarna te maken met reacties van leerlingen waar ze iets mee moet. Zo gaf ze een les over beroepen in arme landen, waar een aantal leerlingen om zat te lachen. Isa: "Toen heb ik op dat moment tegen ze gezegd: 'Waarom ga je hierom zitten lachen? Het is een serieus onderwerp.' Het ging ondertussen ook over hún toekomst. Ik vroeg hen toen of zij het werk dat zij zelf later willen doen, zouden kunnen uitvoeren in dat land. Op die manier ontstond er een gesprek."

Isa is zelf haar middelbare schoolloopbaan begonnen op het vwo, waarna ze op een andere school haar havo diploma behaalde. "Als ik terugdenk aan de eerste school waar ik op zat... ik weet niet, maar dan voel ik me gewoon een beetje akelig. Persoonsvorming werd daar niet gestimuleerd, omdat je juist moest voldoen aan een bepaalde standaard. Ik ben echt geen drukke student of leerling, maar daar was ik dat wel. Ik zat niet lekker in mijn vel en was veel ziek maar daar werd nooit naar gevraagd." Op mijn vraag hoe deze ervaringen invloed hebben gehad op de manier waarop ze nu samen met haar leerlingen met persoonsvorming bezig is antwoordt ze: "Ik denk dat ik op mijn eerste school alles heb gezien wat ik niet wil zijn. Dat klinkt heel negatief... maar het is eigenlijk wel echt zo. Omdat er nooit aan me is gevraagd hoe het met me ging, vind ik het nu wellicht zelf als persoon en docent extra belangrijk om dit wel te doen."

Ze geeft een concreet voorbeeld van hoe deze ervaring zich vertaalt naar haar huidige handelen binnen persoonsvorming: "Leerlingen zeggen snel 'Ik kan het niet' of 'Ik weet het niet'. Een leerling zat onlangs in mijn les gespannen te kijken. Toen ik haar daarnaar vroeg gaf ze aan dat ze superzenuwachtig en gespannen was voor een toets, omdat ze het allemaal niet meer wist. Ik heb toen gezegd: 'Je kunt het wél en je weet het wél, want je kunt het tijdens de les ook.' Op deze manier kun je iemand anders zich groot laten voelen. Ik denk dat ik dat op mijn eerste middelbare school wel heb gemist: dat vertrouwen uitspreken, maar nog meer ook laten zien in de dingen die je doet."

Op de school waar Isa hierna haar havo diploma behaalde, deed ze positievere ervaringen op. Ze benoemt ruimte voor kunst en cultuur binnen de school en ook de aardrijkskundedocent, die een rolmodel voor haar was. "Toen ik koos voor de opleiding werd ik geïnspireerd door mijn eigen docent. Dingen die hij deed, die ik heel goed vond, die zou ik ook willen doen," aldus Isa.

Ook haar ouders hebben grote invloed gehad op hoe Isa nu als docent in haar werk handelt. Ze geeft aan dat haar moeder het in haar jeugd niet makkelijk heeft gehad, maar alles wat zij zelf gemist heeft, wel aan haar kinderen en andere mensen in haar omgeving wil geven. Isa heeft daar veel bewondering voor: "Dan denk ik wel eens, wow, je bent zo'n sterke vrouw! De manier waarop mijn ouders met hun kinderen omgaan; zo wil ik later zelf ook zijn."

Persoonsvorming of socialisatie?

Uit de gesprekken met studenten bleek dat zij zoekende zijn in het definiëren van persoonsvorming. Voor sommigen lopen socialisatie en persoonsvorming ook door elkaar. In dit artikel vindt er een reflectie op de bevindingen van zowel studenten als mijzelf plaats. Op deze manier wordt stilgestaan bij de vragen die zich voordeden tijdens het voeren van gesprekken met studenten.

Eén van de studenten gaf aan dat persoonsvorming en socialisatie voor haar dicht bij elkaar liggen: "Socialisatie heeft voor mij te maken met andere mensen om je heen: het contact maken met anderen en je kunnen uiten in een groep bijvoorbeeld. Persoonsvorming wordt gedeeltelijk beïnvloed door socialisatie, maar persoonsvorming richt zich meer op zaken van binnenuit: bijvoorbeeld wat je meekrijgt vanuit je gezin."

Een andere student geeft aan dat zowel persoonsvorming als socialisatie voor haar betekent hoe je je verhoudt tot de groepen waartoe je behoort: "Bij persoonsvorming gaat het erom hoe jij je ontwikkelt als persoon door middel van een groep. Bij socialisatie gaat het erom hoe je je ontwikkelt binnen een groep. Ik zie daar het verschil."

Dat studenten het lastig vinden om te omschrijven wat persoonsvorming voor hen inhoudt en wat bijvoorbeeld het verschil is tussen dit concept en socialisatie, is niet verwonderlijk. Ook in de theorie is het contrast tussen beiden vaak onderwerp van overdenkingen. Biesta (2017) beschrijft wat volgens hem een spanningsveld is tussen socialisatie en subjectificatie:

Socialisatie omschrijft hij als het aanleren van normen. Dit heeft betrekking op het leren deel uitmaken van een groter geheel, waarbij het individu wordt ingewijd in de bijbehorende normen en waarden. Volgens Geerdink en haar medeonderzoekers (2015) betreft dit overigens geen éénrichtingsverkeer; het gaat om het opnemen van een individu in een groter geheel, maar ook om de wens van het individu om bij een groep te willen horen.

Persoonsvorming schetst Biesta (2017) als een ruimte waarin het individu onafhankelijk is. Het heeft betrekking op het verschijnen van een individu in al bestaande ordes.

Wat het complex maakt, is dat persoonsvorming vaak niet los te zien is van de normatieve vraag naar wat *goede* persoonsvorming inhoudt. Eerder in dit magazine werd al beschreven dat er verschillende opvattingen bestaan over het concept persoonsvorming en de inhoud ervan. Zo benadert Biesta het concept vanuit filosofisch-pedagogisch perspectief de mens in wording tot persoon als een verantwoordelijk en handelend individu dat bewust autonome keuzes maakt binnen een onafhankelijke ruimte, terwijl Sanderse vanuit deugdethisch-filosofisch perspectief de nadruk legt op vorming van leerlingen tot 'goede mensen' die een betekenisvol leven nastreven (in Jansen & Volman, 2020, p.52). Redenerend vanuit deze perspectieven kun je je voorstellen dat Biesta en Sanderse ieder tot een ander antwoord komen op de vraag: 'Wat is goede persoonsvorming?'



*“Wat het complex maakt, is dat
persoonsvorming vaak niet los
te zien is van de normatieve
vraag naar wat goede
persoonsvorming inhoudt.”*

Biesta (2017) stelt dat het antwoord op deze vraag afhankelijk is van degene die hem beantwoordt: wanneer er sturing wordt uitgeoefend op hoe de onafhankelijke ruimte van het individu ingevuld dient te worden, door bijvoorbeeld docenten, beleidsmakers of politici, komt persoonsvorming terecht in het domein van socialisatie, aldus Biesta. ‘Wij’ bepalen wat voor persoon er gevormd dient te worden en het is aan de leerlingen zich hiernaar te voegen. Dit maakt van subjectificatie een kwetsbaar concept.

Concluderend hoort persoonsvorming vanuit de visie van Biesta (2017, p.2) niet te gaan over het vormen van leerlingen richting al geformuleerde ideeën en idealen (socialisatie) maar om het begeleiden van leerlingen om als *‘vrij, verantwoordelijk en volwassen subject in de wereld te willen staan’*. Wanneer Biesta zodoende deze specifieke kant van persoonsvorming wil belichten, duidt hij dit aan met het concept ‘subjectificatie’.

Kijkend naar de verschillende benaderingen van persoonsvorming door Sanderse en Biesta is ook te veronderstellen dat er meerdere benaderingen mogelijk zijn van persoonsvorming. Het maakt alleen nogal uit welke benadering je aanhangt. Het filosofisch-pedagogische perspectief van Biesta zorgt wellicht voor een sterkere focus op het tot wasdom brengen van wat al in de student aanwezig is, het ‘nieuwe’ dat in de wereld gebracht wordt. Het deugdetische-filosofische perspectief van Sanderse daarentegen, leidt wellicht tot een grotere vertegenwoordiging van moreel vormende activiteiten in het onderwijsprogramma.

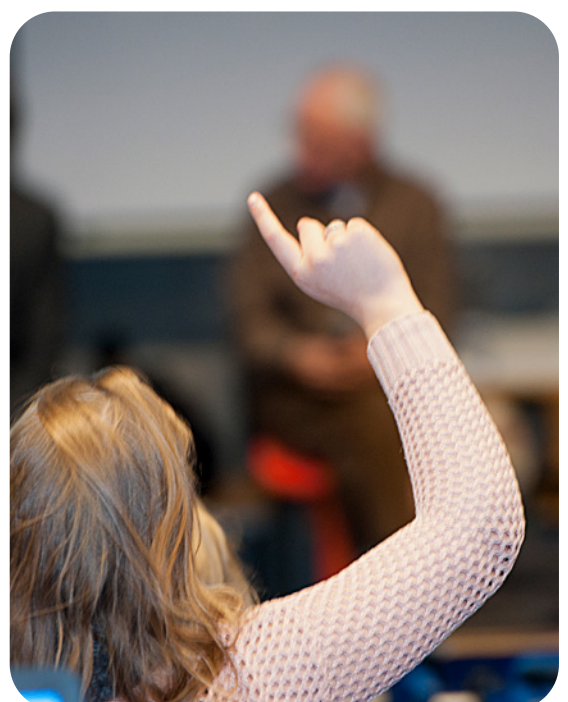
Binnen hun stageschool zien studenten soms ook een ambivalente houding ten aanzien van beide begrippen. Eén van de studenten geeft aan dat er op de school een profiel is opgesteld waardoor nieuwe leerlingen kunnen nadenken over de school en of deze bij hem of haar past: "Het is best een duidelijke richtlijn waarin leerlingen zich al dan niet kunnen herkennen. Aan de andere kant willen we dat een leerling ontwikkelt wat intrinsiek of impliciet al in de persoon aanwezig is, zonder ingrijpen van buitenaf. Een collega vraagt zich daarom ook wel eens af: toetsen wij hier nu hoe iemand zich ontwikkelt of toetsen we datgene wat de leerling al in zich heeft?"

Het concept nataliteit zoals dat is omschreven door Hannah Arendt (1954), hielp mij als docentonderzoeker persoonlijk om structuur aan te brengen in het denken over persoonsvorming, individuatie en subjectificatie; en dit te plaatsen tegenover de essentie van het concept socialisatie. Het is onlangs mijns inziens nog helder beschreven door Schepers (2020): het kernidee dat Arendt aanduidt als nataliteit is dat met de geboorte van elk mens er iets nieuws in de wereld komt. Op deze manier brengt elk nieuw mens nieuwe mogelijkheden en nieuwe opvattingen en handelingen in de wereld. Vanuit dit concept is er nieuwsgierigheid naar wat de 'nieuwkomer' te brengen heeft, hetgeen in die tijd haaks stond op de heersende pedagogische gedachte van het 'vormen van de nieuwe mens richting een bepaald mensbeeld'.

Biesta (2011) is gecharmeerd van de denkbeelden van Arendt omdat zij in tegenstelling tot andere filosofen niet de sterfelijkheid benadrukt maar het feit dat elke geboorte iets nieuws in de wereld brengt. Biesta belicht het idee van Arendt dat er voor het in de wereld komen van het nieuwe, ook een wereldse kwaliteit gewaarborgd dient te worden: om als nieuwkomer uniek te kunnen zijn in de wereld is het essentieel dat deze wereld er één is van pluraliteit, waardoor er voor alle nieuwe initiatieven ruimte is. De pedagogische verantwoordelijkheid van scholen kent zodoende twee gezichten, die door Biesta worden vertaald naar praktische handvatten voor de school. Enerzijds dient ze de ruimte te geven aan het nieuwe in elke leerling, door initiatieven van leerlingen te ondersteunen, in plaats van de nadruk op het leerplan te leggen. Anderzijds dient dit leerplan bij te dragen aan de kwaliteit van de wereld, met aandacht voor de pluriformiteit ervan.

Zowel socialisatie als individuatie stellen leerlingen in staat om het nieuwe in de wereld te brengen aldus Arendt. Ze stelt in de inleiding van haar essay *'The crisis in Education'* (1954) dat 'menselijke wezens worden geboren in de wereld'. Nataliteit vormt hiermee in wezen de essentie van educatie. Schepers (2020) vat de wisselwerking, die Arendt onder nataliteit schaaft, helder samen: "Nataliteit gaat over het onthullen van het zelf, een proces van individuatie. Maar het speelt altijd in een netwerk van intermenselijke relaties: een proces van socialisatie. Educatie bereidt nieuwkomers voor om te participeren in de wereld maar ook om het voortbestaan van die wereld te garanderen" (Schepers, 2020, p.3).

Op deze manier zijn socialisatie en persoonsvorming mijns inziens niet los van elkaar te zien. Ze hebben elkaar juist nodig om volledig tot wasdom te komen.



Persoonsvorming in de lerarenopleiding

De volgende quote van Hamacheck (in Geerdink et al., 2015): “Consciously we teach what we know, unconsciously we teach who we are”; sluit mooi aan op het professioneel zelfverstaan en de subjectieve onderwijstheorie van Kelchtermans (2012). De persoonsvorming van leerlingen in direct contact met de persoonsvorming van leraren en lerarenopleiders. Voor alle leraren is het van belang om een eigen professionele identiteit te ontwikkelen: ‘Wie ben ik en wie wil ik zijn als leraar?’

Welke kansen en mogelijkheden liggen er binnen de Fontys Lerarenopleiding in Tilburg (FLOT) om onze studenten zo goed mogelijk voor te bereiden op persoonsvormende activiteiten en handelingen? Om deze vragen te beantwoorden is de studenten gevraagd wat zij volgens hen nu al doen in de voorbereiding op de persoonsvormende rol die een docent heeft en welke leerwensen zij hierin nog hebben.

Wat gebeurt er al binnen de lerarenopleiding?

Op de vraag op welke manier er in de opleiding aandacht wordt besteed aan persoonsvorming, lopen de antwoorden sterk uiteen. Een aantal studenten geeft aan dat er in de opleiding expliciet aandacht wordt besteed aan persoonsvorming, anderen geven aan dat dit wellicht vooral impliciet gebeurt en tot slot zijn er ook studenten die geen enkele focus op persoonsvorming hebben waargenomen.

De studenten die persoonsvorming in het curriculum van FLOT herkenden, geven aan dat de focus hierbij vooral ligt op de eigen persoonsvorming als docent: wie ben je en wat voor docent wil je zijn? Volgens de studenten vindt dit binnen de lerarenopleiding en binnen de opleidingsschool vooral plaats bij Algemene Professionele Vorming (APV, dat studenten binnen het curriculum voorbereidt op de pedagogiek van het lesgeven en aandacht besteedt aan de professionele vorming en het praktisch handelen van studenten) bijvoorbeeld in de vorm van morele casussen en reflectieve opdrachten. Studenten geven echter aan hierbij niet expliciet te worden voorbereid op de manier waarop je leerlingen in hun persoonsvorming kunt begeleiden. Opvallend is dat studenten aangeven dat zij vooral in het gesprek met anderen aan het denken worden gezet over de invloed die zij hebben op leerlingen: “In de bijeenkomsten werd veel om meningen gevraagd. Je hoort dan ook de opvattingen van anderen, waardoor jouw eigen aannames versterkt of ontkracht worden. Soms komt dat voort uit opvattingen waarmee je het eens bent en op andere momenten word je in je denken versterkt door opvattingen waarin je je totaal niet kunt vinden,” aldus Isa.

Ook bij bepaalde vakdidactische modules is er aandacht voor de persoon van de leraar, al is dit volgens studenten vooral impliciet. Studenten geven aan dat wanneer zij worden aangezet tot nadenken over de keuzes die ze maken in hun lessen, dat hen doet nadenken over de persoon die



zij als leraar willen zijn: "Begin je de les met een informeel moment, of ga je meteen beginnen aan de stof? De uitkomst van dat soort beslissingen zegt wel iets over jou als docent," aldus één van de studenten. Binnen de vakinhoudelijke vakken is er volgens studenten tot slot geen tot weinig aandacht voor de eigen persoonsvorming van de student als leraar; of voor de voorbereiding op de persoonsvormende functie van studenten richting leerlingen.

De studenten geven aan dat het werken aan persoonsvorming van leerlingen een activiteit is die vooral uit jezelf moet komen: "Dat echt in de praktijk brengen dat heb je niet geleerd op FLOT... Als mens leer je dat denk ik pas." Studenten geven aan dat als je leraar bent geworden omdat je kinderen wilt zien groeien, je leert aanvoelen wanneer leerlingen jou in hun persoonsvorming nodig hebben. Vicky: "Met je eigen achterliggende ervaringen, vanuit wat je zelf hebt meegemaakt of gezien, kun je leerlingen helpen. Niet zozeer vanuit de theorie die je meekrijgt tijdens opleiding." Studenten geven hierbij aan dat de laatste jaren van de opleiding zich het beste lenen om het op de lerarenopleiding geleerde toe te passen in de praktijk, ook op het gebied van persoonsvorming. In het begin van de opleiding vinden de studenten het lastig een koppeling te maken tussen de stage en de inhoud van hun opleiding, vooral omdat er nog geen helder beeld is van wat het eigenlijk inhoudt om docent te zijn. Verder in de opleiding gaat dit beter, aldus Elin: "Als je oog voor de leerling wilt hebben in het derde jaar, dan ben je automatisch ook bezig met jezelf."

Leerwensen van studenten

De geïnterviewde studenten vallen op in hun persoonlijke interesse in persoonsvorming, zowel van zichzelf als van hun leerlingen. Dit is volgens de individuele studenten een gevolg van hun beroepsmotivatie, die bij de meesten van hen voortkomt uit hun drive om het verschil te willen maken in het leven van leerlingen, meer dan dat zij hun vakinhoud willen overbrengen.

De studenten geven aan dat zij de aandacht voor persoonsvorming van leerlingen geëxpliciteerd zouden willen zien in het onderwijsprogramma en hebben ook ideeën over de manier waarop dit zou kunnen. Hun ideeën zijn hieronder in drie categorieën gebundeld.



Dialogische persoonsvorming

De beste manier om je te richten op de eigen persoonsvorming (en daarmee op die van leerlingen) is volgens studenten door het aangaan van gesprekken met elkaar. "Hoe leer je over persoonsvorming? Door veel theorie te lezen? Ik vond het zelf heel zinvol om ervaringen uit te wisselen met medestudenten, bijvoorbeeld in de vorm van intervisie," aldus Martin. Een veilige omgeving is volgens studenten belangrijk om een open houding te kunnen tonen en iets van jezelf te laten zien. Laura: "Je kunt niet met leerlingen bezig zijn als je niet eerst naar jezelf hebt gekeken."

Gespreksvoering en relatie

De meeste studenten geven aan dat ze willen leren hoe ze persoonsvorming bij leerlingen het beste kunnen ondersteunen. Ze hebben daarbij de wens dat zij leren waarnemen wat een leerling op welk moment nodig heeft. Weten hoe je een band kunt opbouwen met leerlingen is een belangrijke voorwaarde hiervoor, waar een tweetal van de gesproken studenten nog mee worstelt. Rita geeft bijvoorbeeld aan dat een juiste balans vinden in afstand en nabijheid ten opzichte van leerlingen een hele zoektocht voor haar was.

Vicky vind het lastig om écht contact te maken met leerlingen: "Een gesprek moet van twee kanten komen. Ik krijg vaak te horen dat ik meer met leerlingen moet praten. Ik probeer dat echt maar vind het lastig om steeds feedback te krijgen, waar ik niet concreet mee uit de voeten kan."

Vaardig worden in gespreksvoering is een wens die de studenten delen. Binnen de opleiding wordt dit wel behandeld, maar ligt de focus vooral op de technische kant van gespreksvoering. Er zou daarom volgens de studenten meer aandacht mogen zijn voor het opbouwen van écht contact met leerlingen.

Didactiek van persoonsvorming

Een aantal studenten geeft aan dat zij in het doceren van hun vak geneigd zijn zich op de kwalificerende functie van onderwijs te richten, omdat dit aan hen meer houvast geeft dan het werken aan 'zachtere' doelen rondom bijvoorbeeld persoonsvorming. "Ik zou graag willen leren hoe je een leerling daadwerkelijk de kans geeft om zich in jouw vak te ontwikkelen. Ik merk dat ik vaak lessen geef die ik moet geven om ervoor te zorgen dat leerlingen goede cijfers halen voor

toetsen en overgaan naar het volgende jaar," aldus Kiki. Isa heeft een soortgelijke wens. Ze zou het erg interessant vinden om te leren hoe je persoonsvormende doelen kunt opstellen binnen je eigen vak. "Eigenlijk alles binnen het vak aardrijkskunde heeft met de invloed van mensen op hun omgeving te maken. Als je kijkt naar concepten als migratie en demografie, dan lenen die zich zeker voor het opstellen van persoonsvormende leerdoelen. Zelf vind ik persoonsvorming heel belangrijk en ik wil er daarom ook iets mee doen in mijn lessen," aldus Isa.

Studenten spraken over 'didactiek van persoonsvorming', waarin zij leren om lessen voor leerlingen betekenisvol te maken, waarmee dan een bijdrage wordt geleverd aan hun persoonsvorming. Inhoudelijk zou dit kunnen gaan over het ontwerpen van opdrachten binnen het eigen vak, waarmee je leerlingen triggert om bewust over persoonsvorming na te denken.



*“De docent moet
interesses, kwaliteiten
en motieven in
leerlingen herkennen
en hen helpen om
deze te laten groeien”*

In de interviews speelde ik advocaat van de duivel: “Als we persoonsvorming van leerlingen vast in het curriculum opnemen, wordt het dan wel warm ontvangen?” De studenten menen van wel. Laura: “Ik denk het wel, wij benoemen allemaal dat we dáárom leraar zijn geworden. ‘The need to know’ is er dus.” Studenten zijn wel van mening dat dit onderdeel van de opleiding thuishoort in de hogere jaren of de afstudeerfase van de opleiding. Het is volgens hen namelijk goed om eerst te ervaren hoe het is om in de praktijk met leerlingen aan de slag te gaan. Het hebben van enige handelingsvrijheid binnen de stageschool is daarnaast ook een voorwaarde om je te kunnen richten op persoonsvorming van leerlingen. Tot slot geven studenten aan dat zij, wanneer zij verder komen in de opleiding, sneller hun ervaring als mens met leerlingen durven en willen delen.

Korthagen (2018) concludeert dat er twee zaken nodig zijn voor een succesvolle plaats voor persoonsvorming binnen lerarenopleidingen: de toekomstig leraar moet zich in de eerste plaats bewust worden van de bijdrage die hij of zij levert aan het proces van persoonsvorming en socialisatie bij leerlingen: de docent moet interesses, kwaliteiten en motieven in leerlingen herkennen en hen helpen om deze te laten groeien. Dit eerste is mogelijk wanneer de student zelf het proces van persoonsvorming bewust heeft leren kennen en daardoor onder meer begrijpt dat er een voortdurende wisselwerking is tussen de eigen identiteit en de omgeving, bijvoorbeeld in de vorm van belangrijke naasten. Korthagen geeft ons richting in het praktisch omgaan met persoonsvorming binnen de lerarenopleiding:

Ervaringen en concerns van studenten centraal stellen in de vorm van het opdoen van betekenisvolle ervaringen in stage. In de eerste fases van de opleiding zijn studenten vooral gericht op het overleven voor de klas, waardoor er volgens Korthagen vooral in een latere fase van de opleiding plaats is voor dergelijke diepgaande reflectie. “Aandacht voor persoonsvorming in de lerarenopleiding komt niet tot stand door studenten te dwingen tot reflectie, maar door ‘ervaringen’ te organiseren die studenten prikkelen om meer over zichzelf na te denken in relatie tot wat zij tegenkomen,” (Korthagen & Nuijten, 2018, p.92). Hierbij is de focus op positieve ervaringen vruchtbaarder dan op negatieve ervaringen. Het laatste doet de student zoeken naar tips, terwijl het eerste stimulerender is om drijfveren en kernkwaliteiten te herkennen die onder het handelen liggen. Tot slot benadrukt Korthagen (2018) dat een proces van individuele (vaak schriftelijke) reflectie niet aantrekkelijk is voor studenten: persoonsvorming komt vooral tot stand in dialogen en binnen relaties. Hij pleit dan ook voor dialogische persoonsvorming binnen de lerarenopleiding.



Hoe nu verder?

Binnen toekomstgericht onderwijs is er een sterke focus van scholen op de persoonsvorming van leerlingen. Tijdens de excursies die de deelnemers van kenniskring 'Wendbare Onderwijsprofessionals' uitvoerden, kwam dit ook sterk zichtbaar terug in onder meer de visies en het curriculum van de betrokken innovatieve en innoverende scholen. Als lerarenopleider en docentonderzoeker was ik benieuwd naar de manier waarop wij binnen de Fontys Lerarenopleiding in Tilburg (FLOT) onze jongvolwassen voltijdstudenten kunnen begeleiden in de persoonsvormende rol die zij gaan vervullen, terwijl zij zich zelf vaak nog volop in het proces van persoonsvorming bevinden. Ik vroeg mij af of onze studenten over voldoende pedagogische handvatten en zelfbewustzijn beschikken om dit te kunnen doen; en wilde dit toetsen door in gesprek te gaan met een aantal van onze voltijdstudenten. In dit magazine stond de volgende vraag centraal:

“Hoe kan de lerarenopleiding voltijdstudenten voorbereiden op hun rol in de persoonsvorming van leerlingen binnen eigentijds onderwijs?”

Samenvattend

Om deze vraag te beantwoorden is er eerst gekeken naar wat persoonsvorming binnen eigentijds onderwijs inhoudt. Binnen scholen en ook in de literatuur zijn er uiteenlopende benaderingen van het concept. Vanuit de literatuurverkenning werd duidelijk dat de in dit magazine beschreven opvattingen van studenten en visies van scholen op persoonsvorming sterk uiteenlopen. Zowel scholen als studenten lijken het concept geheel op eigen wijze te definiëren. Hierbij zijn zowel een filosofisch pedagogische benadering (waarin de leerling als autonoom persoon wordt gezien die zijn eigen keuzes maakt binnen een onafhankelijke ruimte) als een deugdethisch perspectief (waarin er wordt gestreefd naar begeleiden van leerlingen tot goede mensen die een betekenisvol leven leiden en waarbij morele vorming en het stimuleren van deugden het uitgangspunt vormen) terug te zien. Welke benadering van persoonsvorming er ook wordt aangehangen, binnen beide benaderingen wordt zowel het ontwikkelen van pedagogische kwaliteiten als het actief hebben doorlopen van een eigen persoonsvormend proces als belangrijke basis gezien voor het stimuleren van persoonsvorming bij leerlingen.

Wat me erg opviel, is dat studenten in hun leeftijd een pluspunt zien wanneer zij werken aan de persoonsvorming van hun leerlingen. Zij staan met hen in contact, kunnen zich goed in hun inleven en voelen zich betrokken. In de afzonderlijke portretten van studenten kwam de invloed van de sociale omgeving op persoonsvormend handelen van onze jongvolwassen docenten in opleiding eveneens duidelijk naar voren: wat onze studenten zelf misten bij ouders of docenten willen zij hun leerlingen wel graag meenemen. Anderzijds nemen ze goede voorbeelden van hun rolmodellen ook mee in hun handelen. Studenten willen bovendien zelf een rolmodel voor hun leerlingen zijn.



Er zijn echter ook uitdagingen. Zo ervaren de studenten soms dat zij de levenservaring missen die nodig is om persoonlijke gesprekken met leerlingen te voeren. Ze hebben bijvoorbeeld moeite om te relativieren na dergelijke gesprekken, zijn zich ervan bewust dat ze hun eigen ervaringen op leerlingen kunnen projecteren en worstelen met het vinden van een balans in afstand en nabijheid. Het opdoen van levenservaring geeft hen volgens hen handvatten om ervaringen van leerlingen objectiever te benaderen, waardoor zij verwachten beter in staat te zijn hun leerlingen goed te begeleiden. De gesproken studenten vinden allemaal een sterke beroepsmotivatie in het helpen en begeleiden van leerlingen. Zij zien persoonsvorming als een belangrijke of zelfs de belangrijkste functie van hun docentschap. Bij een vakdidactische aanpak voelen zij zich echter soms veiliger, juist omdat het bezig zijn met persoonsvorming regelmatig raakt aan hun eigen zorgen en ervaringen.

Studenten geven tot slot aan dat er binnen de innovatieve en innoverende scholen waar zij werken impliciet aandacht is voor persoonsvorming. Zij werden niet expliciet voorbereid op de persoonsvormende rol van de docent en liepen daarin bijvoorbeeld tegen de abstractie van persoonsvormende concepten (zoals eigenaarschap) en visies van scholen aan. Studenten zijn op zoek naar concrete handvatten en gaan graag met collega's in gesprek over wat persoonsvorming nu eigenlijk betekent en hoe dit is te vertalen naar concreet handelen. De studenten waren het er overigens allemaal wel over eens dat zij meer dan op andere scholen waar zij eerder werkten, op de betrokken scholen de ruimte kregen om aan persoonsvorming van leerlingen te werken. Door het pedagogische klimaat waarin waarden als vertrouwen en eigen keuzevrijheid centraal staan, en de aandacht voor zowel autonomie van leerlingen als hun eigen autonomie als docent in opleiding, ervaren de studenten op deze innovatieve en innoverende scholen de vrijheid om te handelen.

Wie pakt de handschoen op?

In dit laatste artikel wil ik de hamvraag uit dit magazine beantwoorden: hoe kunnen we als leraren-opleiders onze voltijdstudenten voorbereiden op hun rol in de persoonsvorming van leerlingen? In dit slot volgen daarom enkele aanbevelingen.

De eerste aanbeveling betreft er één van algemene aard. Ga in je eigen omgeving de dialoog over persoonsvorming aan met de jongvolwassen leraren in opleiding. Ik heb onze studenten ervaren als zeer serieuze gesprekspartners over dit onderwerp. Ik was regelmatig onder de indruk van de wijze waarop studenten bezig zijn met hun eigen persoonsvorming en die van hun leerlingen en de manier waarop zij hun eigen (loopbaan)biografie koppelen aan hun persoonsvormend handelen in de praktijk.

De dialoog aangaan is een algemene aanbeveling die op veel verschillende manieren in de praktijk gebracht kan worden. Aan innoverende en innovatieve scholen zou ik graag de aanbeveling doen om persoonsvorming en de abstracte concepten die hierbij horen, in dialoog met elkaar te expliciteren. Hierbij doel ik niet alleen op onze studenten als gesprekspartner binnen de school, maar op het docententeam in zijn algemeenheid. De gesproken studenten ervaren dat veel persoonsvorming op de scholen impliciet plaatsvindt. Het samen expliciteren hiervan kan interessante gesprekken opleveren, uitgaande van de vraag 'Waarom handelen we zoals we handelen?' Zo wordt voorkomen dat kernconcepten uit de schoolvisie niet worden opgevat als marketingtool of holle teksten en kan er gebouwd worden aan een gezamenlijke visie op persoonsvorming van leerlingen. Een dergelijke dialoog maakt het mogelijk om na te denken over een specifieke (bijvoorbeeld filosofisch-pedagogische of deugdethisch-filosofische) benadering van persoonsvorming die past bij de school: legt

de school de focus op wat impliciet al in leerlingen aanwezig is zonder daarbij al te veel te willen sturen, of vormt de visie van de school op 'wat het betekent een waardevol mens te zijn' de basis voor bewuste morele vorming? Zeker als persoonsvorming een kernwaarde is, zou deze dialoog moeten plaatsvinden: het kiezen voor een bepaalde benadering heeft immers grote implicaties voor het praktische onderwijs en persoonsvormend handelen van docenten binnen de school.

Bovenstaande is een aanbeveling die ook geldt voor ons als lerarenopleiders: wat versta je als lerarenopleider onder persoonsvorming van jouw studenten en welk perspectief neem je hierbij als uitgangspunt? Dit sluit aan op wat door collega-lerarenopleiders regelmatig 'triple-loop persoonsvorming' wordt genoemd: hoe wij gevormd zijn, vormt ook onze studenten, die op hun beurt weer werken aan de vorming van hun leerlingen.

Tot slot leverden de gesprekken met studenten nog een drietal zeer concrete en praktische handvatten op voor de lerarenopleiding. Al deze aanbevelingen hebben betrekking op het daadwerkelijk expliciteren van de aandacht voor de *persoonsvorming van leerlingen door onze studenten*, waar er nu vooral aandacht is voor de persoonsvorming van de studenten zelf:

1. Reflectieve dialoog stimuleren: studenten voeren graag echte gesprekken met elkaar over hun persoonsvormend handelen richting studenten. Het voeren van een dialoog over persoonsvorming of organiseren van intervisies heeft zodoende de voorkeur boven schriftelijke reflectie.

2. Didactiek van persoonsvorming: studenten zijn op zoek naar mogelijkheden om hun vakinhoud te koppelen aan persoonsvormende doelen. In navolging hiervan beveel ik lerarenopleiders aan na te denken over de persoonsvormende mogelijkheden die er zijn binnen het eigen vak op FLOT. Een didactiek voor persoonsvorming is minder gericht op kwalificerende aspecten van het eigen vak en meer op opvattingen en mensbeelden die ten grondslag liggen aan de vakinhoud. Het samen met studenten verkennen van thema's die zich lenen voor het betekenisvol maken van vakinhoud voor leerlingen, kan onze studenten voorbereiden op de persoonsvormende rol die zij richting hun leerlingen gaan vervullen.

3. Contact maken: als het gaat om het versterken van pedagogische vaardigheden rondom persoonsvorming, dan gaven de studenten aan zich nog meer dan in het huidige curriculum te willen richten op gespreksvoering. Het accent zou daarbij niet zozeer op technische aspecten als gesprekstechnieken moeten liggen, maar op de vraag hoe je als docent écht contact kunt maken en onderhouden met leerlingen.



DANK

Dankwoord

Dit magazine is tot stand gekomen met hulp en door de betrokkenheid van geïnteresseerden in mijn werkomgeving. Ik maak in dit laatste artikel graag van de mogelijkheid gebruik om hen te bedanken.

Quinta Kools wil ik bedanken voor haar betrokkenheid bij mijn onderzoeksactiviteiten. Ik heb de aandacht die ze aan mijn werk besteedde zeer gewaardeerd. Ze voorzag me steeds van krachtige feedback en ging ook graag het gesprek aan over de inhoud. Daarnaast was dit magazine er uiteraard niet geweest als ik geen deelnemer was geweest de kenniskring die behoort tot het lectoraat 'Wendbare Onderwijsprofessionals'. De schoolbezoeken die we hebben uitgevoerd en de gesprekken die we voerden over het onderwijs van de toekomst, hebben mij veel nieuwe inzichten opgeleverd en de drive verstrekt om me in mijn handelen richting studenten binnen de lerarenopleiding te professionaliseren.

Collega-lerarenopleiders Eefje Smit en Esther Dooren wil ik bedanken voor het lezen van mijn conceptversies. Het heeft me onder meer geholpen om de artikelen in dit magazine beter af te stemmen op de groep mensen die ik wil bereiken. Collega-lerarenopleider Marc Nouwen wil ik bedanken voor het maken van de persoonlijke portretfoto's van Isa en Laura. Door zijn werk hebben de geschreven portretten van deze studenten letterlijk een gezicht gekregen. Isa en Laura wil ik in dit verband bijzonder danken voor het delen van hun persoonlijke verhaal. Door niet anoniem deel te nemen hebben zij zich kwetsbaar opgesteld, wat het magazine mijns inziens meer karakter heeft gegeven. Ook wil ik Merijn Klerx van ontwerpbureau Blend & Blink bedanken voor het vormgeven van het magazine. Op deze manier heb ik mijn resultaten kunnen delen op een manier die past bij het persoonlijke karakter van dit onderzoek. De Fontys Lerarenopleiding in Tilburg en het lectoraat 'Wendbare Onderwijsprofessionals' wil ik tenslotte in het algemeen bedanken voor het mogelijk maken van dit magazine.

Tot slot, maar uiteraard niet in de laatste plaats, wil ik alle studenten die ik heb mogen spreken hartelijk bedanken voor hun persoonlijke verhaal; en de openheid waarin zij dit verhaal met mij en met elkaar wilden delen. Ik heb veel bewondering voor de manier waarop alle studenten die ik heb gesproken naar zichzelf durven te kijken en dit bovendien kunnen koppelen aan wat zij betekenen voor hun leerlingen. Mijn verwachting was dat ze als jonge docenten soms worstelen met hun rol in de persoonsvorming van hun leerlingen. Ondanks dat zij zeker uitdagingen ervaren, heb ik vooral overgave waargenomen en een groot vertrouwen in leerlingen. De studenten die ik gesproken heb, handelen zeer weloverwogen en staan voor wie zij zijn. Ik ben er trots op om te mogen werken met studenten zoals zij: onze leraren van de toekomst.



LITERATUUR

Literatuurlijst

Bandura, A. (1982). Self-efficacy mechanism in human agency. *American Psychologist*. 37 (2): 122-147.

Biesta, G. (2011). De school als toegang tot de wereld: Een pedagogische kijk op goed onderwijs. In Klarus, R. & Wardekker, W. (eds), *Wat is goed onderwijs? Bijdragen uit de pedagogiek* (pp. 15-35). Den Haag: Boom Lemma Uitgevers.

Biesta, G. (2017). *Persoonsvorming in het onderwijs: Socialisatie of subjectificatie?*
Verkregen 1 februari 2021 via: curriculumvandetoekomst.slo.nl

Boeije, H. (2013). *Analyseren in kwalitatief onderzoek. Denken en doen*. Amsterdam: Boom Lemma Uitgevers.

Geerdink, G., Geldens, J., Hennissen, P., van Katwijk, L., Koster, R., Onstenk, J., Pauw, I. Ros, A., Snoek, M. en Timmermans, M. (2015). *De kernopgaven bij het opleiden van leraren: kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming van leerlingen, studenten en lerarenopleiders*. s.n. Amsterdam: Amsterdam University of Applied Sciences

Jansen, C. en Volman, M. (2020). *Persoonsvorming in het basisonderwijs: hoe bereidt de lerarenopleiding toekomstige leraren hierop voor?*
Tijdschrift voor Lerarenopleiders 41(1) 2020, 51-62 www.velon.nl

Kelchtermans, G. (2012). *De leraar als (on)eigentijdse professional. Reflecties over de "moderne professionaliteit" van leerkrachten*. Leuven: KU

Kools, Q. (2019). Op verkenning in eigentijds onderwijs: input voor opleiders. *Tijdschrift voor Lerarenopleiders*, 40(4) 2019, 333-340. www.velon.nl

Korthagen, F. en Nuijten, E. (2018). Bijdragen aan persoonsvorming in de lerarenopleiding. *Kennisbasis Lerarenopleiders - Katern 6: Vorming in de lerarenopleidingen*. Velon 2018, 89-102. www.velon.nl

Volman, M., Raban, A., Heemskerk, I., Ledoux, G., & Kuiper, E. (2018). *Toekomstgericht onderwijs. Doelen en werkwijzen van innovatieve VO-scholen*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut, Rapport 993.

AANPAK

Aanpak en karakter van dit onderzoek

Dit magazine gaat over de persoonsvormende rol die jonge voltijdstudenten van de Fontys Lerarenopleiding in Tilburg (FLOT) hebben, in het werken met hun leerlingen.

Aanleiding

De aanleiding van de zoektocht die in dit magazine is beschreven, lag in de eerste plaats in de aandacht voor persoonsvorming die ik als docentonderzoeker vanuit de kenniskring 'Wendbare Onderwijsprofessionals' waarnam op de door ons bezochte innovatieve en innoverende scholen.

Hiernaast kwam mijn nieuwsgierigheid naar de rol die jonge aankomende docenten in de persoonsvorming van hun leerlingen voort uit mijn eigen interesse: de studenten die ik lesgeef en begeleid, bevinden zich dikwijls zelf nog in een kwetsbare fase van persoonsvorming. Ze zijn nog volop bezig met het vormen van- en zoeken naar hun eigen identiteit, als persoon maar zeker ook als docent. Ik was benieuwd naar de rol die de lerarenopleiding kan spelen in het voorbereiden van onze studenten op de persoonsvormende rol die zij zullen vervullen in het leven van hun leerlingen.

Onderzoeksdoel en hoofdvraag

Om een antwoord te verkrijgen op bovenstaande vragen die ik mijzelf stelde, wilde ik deze vragen toetsen in de realiteit. Scherper afgebakend wilde ik mijn verwachtingen ten aanzien van deze vragen vergelijken met de ervaringen van onze studenten in de realiteit van de beroepspraktijk. Het onderzoek is dan ook uitgevoerd vanuit studentperspectief: hun ervaringen en opvattingen staan centraal.

Het doel van het onderzoek is lerarenopleiders en begeleiders binnen scholen handvatten te geven om hun (jongvolwassen) studenten voor te bereiden op hun bijdrage aan de persoonsvorming van hun leerlingen. Mijn persoonlijke wens is dat we hiermee onze studenten kunnen begeleiden in de belangrijke taak van persoonsvorming van hun leerlingen, waarmee we hen tegelijk steunen in hun eigen vorming tot persoon en docent. De volgende vraag staat kortom centraal in dit onderzoek:

"Hoe kan de lerarenopleiding voltijdstudenten voorbereiden op hun rol in de persoonsvorming van hun leerlingen binnen eigentijds onderwijs?"

Methode

Om de hoofdvraag van dit onderzoek te beantwoorden zijn interviews gehouden met studenten van FLOT. Om de ervaringen van studenten beter te kunnen duiden is het concept persoonsvorming voorafgaand aan de interviews verhelderd vanuit de hierover bestaande literatuur en gekoppeld aan de positie die persoonsvorming heeft binnen scholen in het hedendaagse onderwijs.

Aangezien de gesprekken met studenten betrekking hadden op hun persoonlijke biografieën, heb ik gekozen voor een narratieve aanpak. Hierbij heb ik hun ervaringen verwoord en vertaald naar een persoonlijk portret dat betrekking heeft op het onderwerp persoonsvorming.

De volgende gespreksonderwerpen waren leidend in het bevragen van studenten over hun opvattingen met betrekking tot het concept persoonsvorming:

- hun persoonlijke definitie van het begrip persoonsvorming; en
- de verwachtingen die hun (innovatieve of innoverende) school heeft van hen als aankomend docent, als het gaat om het vervullen van de persoonsvormende rol richting leerlingen.

Ten aanzien van de persoonsvormende rol die de studenten vervullen richting hun leerlingen is met hen gesproken over:

- de invloed van hun eigen persoonlijke ontwikkeling op de manier waarop zij als jonge docent invulling geven aan deze rol;
- de manier waarop zij door zowel de stageschool als de lerarenopleiding zijn voorbereid op deze rol;
- de successen en uitdagingen die zij als jonge docenten tegenkomen in het werken aan de persoonsvorming van hun leerlingen.

Tot slot is geïnventariseerd welke leerwensen of – behoeften zij hebben binnen het werken aan persoonsvorming van hun leerlingen.

De topiclijst die is gebruikt voor de gesprekken leidde tot een open interview en volgde de leidraad uit de onderzoeksvraag. Enkele topics uit deze lijst waren: 'Eigen omschrijving persoonsvorming', 'Verwachtingen vanuit de stageschool', 'Wat doe je al', 'Wat zijn uitdagingen en successen'? Daarnaast is er tijdens de gesprekken over de eigen persoonsvorming van studenten en de doorwerking hiervan in hun persoonsvormend handelen richting leerlingen gekozen voor een lijst met topics die afkomstig zijn uit de omschrijving van 'professioneel zelfverstaan' volgens Kelchtermans (2012). De studenten is hierbij onder meer gevraagd naar hun zelfbeeld en beroepsmotivatie.

De tijdsduur van de gesprekken varieerde van 45 minuten tot 2 uur. Er is een fysiek groepsgesprek gehouden op FLOT met vier studenten (in een tijd waarin er fysiek meer mogelijk was). De verwachting hierbij was dat er door de dialoog tussen studenten een veilige omgeving zou ontstaan waar meer ruimte is voor verdiepende en persoonlijke verhalen van studenten. Mede vanwege de situatie rondom Corona is voor het vervolg gekozen voor gesprekken via Teams en schriftelijk contact via de mail. Er zijn twee studenten geïnterviewd in een individuele meeting via Teams, en er zijn twee studenten die via de mail hun ervaringen hebben gedeeld (zie ook tabel 1). Tijdens het groepsgesprek is studenten gevraagd een afbeelding te kiezen die symbool stond voor hun eigen persoonsvorming. Deze beelden komen terug in de betreffende portretten in het magazine.

De interviews zijn getranscribeerd en aan de studenten voorgelegd ter verificatie. De getranscribeerde gesprekken zijn geanalyseerd met behulp van labelling en codering aan de hand van het boek 'Analyseren van kwalitatief onderzoek' (Boeije, 2013).

Deelnemers aan het onderzoek

Dit onderzoek richtte zich enkel op jongvolwassen voltijdstudenten van FLOT, die zich nog in de adolescentiefase bevinden.

In het eigentijds onderwijs wordt onderscheid gemaakt in innoverende en innovatieve scholen (Volman et al., 2018): innoverende scholen voegen persoonsvormende en socialiserende doelen toe aan een kern van traditionele kwalificerende doelen. Bij innovatieve scholen vormen persoonsvormende en socialiserende doelen de kern van de onderwijsvisie en -missie. De studenten die in dit onderzoek betrokken werden, zijn werkzaam op drie verschillende scholen (hier A, B en C genoemd), gelegen in middelgrote gemeenten in het zuiden van Nederland. De drie scholen zijn te typeren als innoverende of innovatieve scholen (zie ook tabel 1).

Aangezien in dit onderzoek de persoonlijke ervaringen van studenten centraal staan, heb ik eerst studenten benaderd die ik persoonlijk kende vanuit mijn eigen studentengroep van de lerarenopleiding aardrijkskunde. Van hen wist ik dat zij op een innoverende of innovatieve school in de regio van FLOT actief waren. Deze studenten nodigden vervolgens weer andere studenten uit, die op dezelfde school werkzaam waren. Vervolgens is de groep uitgebreid met een oproep aan studenten waarvan binnen FLOT bekend was dat zij binnen deze scholen werkten. Uiteindelijk zijn er in totaal acht studenten gesproken in de leeftijd van 19 tot en met 23 jaar oud. In tabel 1 is te zien hoe de studenten verdeeld waren over de scholen en hoe de dataverzameling heeft plaatsgevonden.

Tabel 1

Overzicht van studenten met hun stagescholen en manier van dataverzameling

Aantal gesproken studenten op de drie scholen

| <i>School</i> | <i>Aantal respondenten</i> | <i>Soort gesprek</i> |
|----------------|----------------------------|---|
| A (innoverend) | 2 | Individueel interview via MS-Teams. |
| B (innovatief) | 5 | Vier studenten gesproken tijdens een fysiek groeps-gesprek op FLOT, met één student is het contact schriftelijk verlopen via de mail. |
| C (innovatief) | 1 | Schriftelijk contact via de mail. |

Zes van de acht studenten worden geschetst in het artikel 'Portretten'. Hierbij zijn gefingeerde namen gebruikt. Van twee studenten zijn de echte namen gebruikt. Het betreft Laura en Isa. Van hen is in dit magazine een uitgebreider portret opgenomen, voorzien van een persoonlijke foto.





> FOR SOCIETY